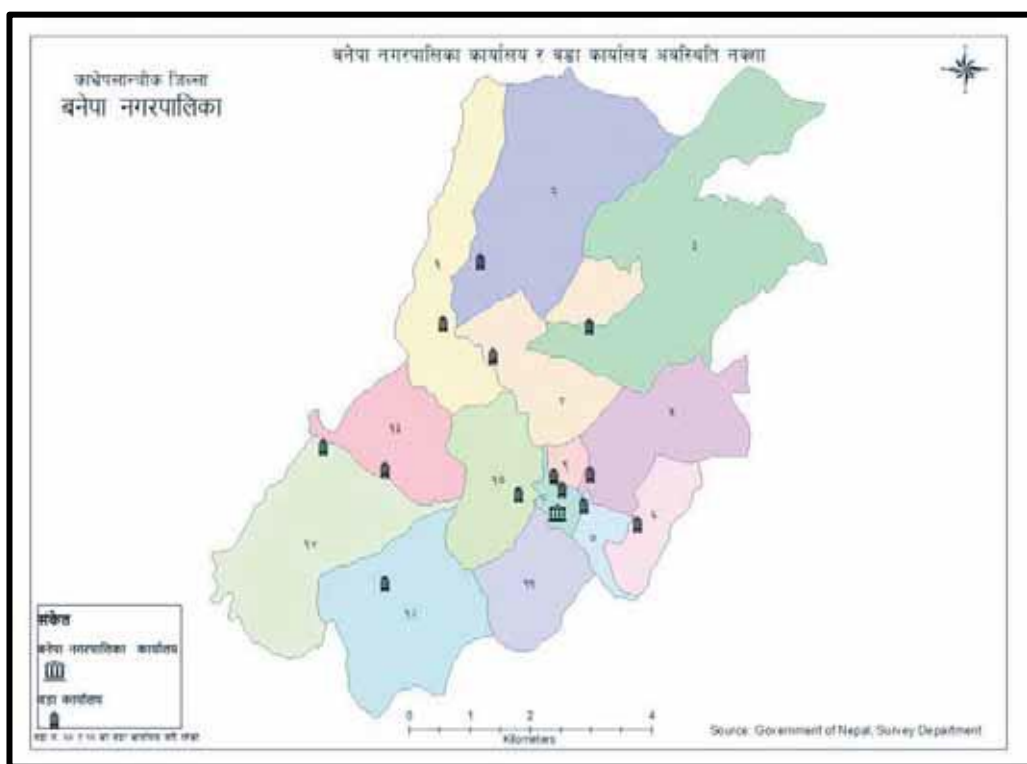

हाम्रो बनेपा हाम्रो गौरव (स्थानीय पाठ्यपुस्तक)

कक्षा-६

बनेपा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
काभ्रेपलाञ्चोक, २०७८

संरक्षक

लक्ष्मी नरसिंह बादे श्रेष्ठ

प्रमुख

सल्लाहकार

रेखा सापकोटा दाहाल

उप-प्रमुख

सल्लाहकार

कविराज उप्रेती

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

श्यामसिंह धामी

शिक्षा शाखा प्रमुख

लेखन सल्लाहकार

शिवराज त्रिपाठी

शाखा अधिकृत

लेखन तथा सम्पादन

प्रधानाध्यापक : माधव लामिछाने

शिक्षक : नवराज आचाय

भाषा सम्पादन

ज्ञानु दाहाल

प्रकाशक

बनेपा नगरपालिका

बनेपा नगरपालिकाको कार्यालय, बनेपा काभ्रेपलाञ्चोक

कम्प्युटर लेआउट

नबिन श्रेष्ठ

प्रमुखको भनाइ

नेपालको संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा बनेपा नगरपालिकाले समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षालाई आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरण गर्ने माध्यमको रुपमा लिएको छ । शैक्षिक सुशासन कायम गर्न नीति निर्माण, योजना र कानून तर्जुमाको साथै गुणस्तरीय तथा सान्दर्भिक शिक्षाको विकासका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई महत्वपूर्ण प्रयासको रुपमा लिएको छ । स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयनले विद्यार्थीलाई विश्वव्यापी रूपमा सोच्ने र स्थानीय आवश्यकतानुसार कार्य गर्न सक्ने बनाउनुको साथसाथै स्थानीय सन्दर्भमा सोच्ने, कार्य गर्ने र समालोचनात्मक हुने क्षमताको विकास गर्दछ । यसका साथै स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई विश्वसँग जोड्न र विश्वव्यापी ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई स्थानीय परिवेशमा प्रयोग गर्न जोड दिन्छ । यसले स्थानीय मूल्य, मान्यता, रीतिरिवाज, संस्कार, संस्कृति, पेसा, व्यवसाय र प्रविधिको संरक्षण र संवर्धनमा सहयोग पुऱ्याउनुका साथै तिनको हस्तान्तरणमा योगदान पुऱ्याउँछ ।

यसका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा मातृभाषिक सिप/स्थानीय विषयवस्तु सम्बन्धी क्रियाकलाप समावेश गरी पाठ्यभार ५ र वार्षिक पाठ्यघन्टा १६० कायम गरेको छ । त्यसै गरी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपमा आधारभूत तहकै कक्षा ४-८ मा मातृभाषा वा अन्य कुनै स्थानीय विषयवस्तुको पाठ्यभार ४ र पाठ्यघन्टा १२८ तोकिएको छ । यसलाई कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी यहाँको स्थानीय आवश्यकतालाई आत्मसात गरी स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६ का प्रक्रियाका आधारमा बनेपा नगरपालिकाबाट स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण गरी कक्षा ७ को 'हाम्रो बनेपा हाम्रो गौरव' पाठ्यपुस्तक तयार गरिएको हो । बनेपा नगर कार्यपालिका र नगर शिक्षा समितिको निर्णयानुसार शैक्षिक सत्र २०७७ मा कक्षा १ र ८ को स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास र लागू भइसकेको छ ।

'हाम्रो बनेपा हाम्रो गौरव' स्थानीय पाठ्यपुस्तक कक्षा ७ विकासमा संलग्न सबै प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षकहरू, विज्ञहरू, कर्मचारीहरू, लेखकहरू, जनप्रतिनिधिहरू, कार्यदल, नगर शिक्षा समितिका पदाधिकारीहरू, नगर कार्यपालिका सदस्यहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु । आगामी दिनमा पनि स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा सम्बद्ध पक्षहरूबाट आवश्यक सहयोग प्राप्त हुने विश्वास गरेको छु । यो स्थानीय पाठ्यपुस्तक सबै विद्यालयहरूमा पूर्ण कार्यान्वयन हुने आशा समेत व्यक्त गर्दछु ।

लक्ष्मी नरसिंह बादे श्रेष्ठ

प्रमुख

बनेपा नगरपालिका काभ्रेपलाञ्चोक

हाम्रो भनाइ

स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय तहमा रहेका ज्ञान, सिप, स्रोत, कला, परम्परा र संस्कृतिको विकास र प्रवर्द्धनमा टेवा पुऱ्याउने काम गर्दछ । स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय परिवेश, आवश्यकता, परम्परा, व्यवसाय, भूगोल, संस्कार, इतिहास, प्रविधि, आदिको विकास र संरक्षण कार्यमा मद्दत पुऱ्याउने काम गर्दछ । यसले विद्यार्थीहरूलाई आफू बसोबास गर्ने तथा आफू अध्ययन गर्ने स्थानीय तहसँग सम्बन्धित सबै जानकारी दिने प्रयास गर्दछ । चेतनाको विकासले सबैखाले समस्याहरूको समाधानमा सहयोग पुऱ्याउँदछ । तसर्थ स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय समस्याहरूको अध्ययन र समाधान कार्यमा भाइबहिनीहरू माभक्त चेतनाको स्तरको विकास कार्यमा निकै महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गर्दछ । स्थानीय निकायभित्र अवस्थित भौगोलिक ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षणमा यसले सहयोग पुऱ्याउँदछ । स्थानीय निकायअन्तर्गत पर्ने कला, संस्कृति, परम्परा, सिप रैथाने ज्ञानको पहिचान, संवर्द्धन र विकासका लागि चाहिने चेतना विद्यार्थी भाइ बहिनीहरूमा विकास गर्ने मुख्य उद्देश्य स्थानीय पाठ्यक्रमले बोकेको हुन्छ ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा निर्माण मार्गदर्शन, २०७६ अनुसार आधारभूत तहको कक्षा १-८ सम्मको लागि बनेपा नगरपालिकाद्वारा 'हाम्रो बनेपा हाम्रो गौरव' स्थानीय विषयमा पाठ्यक्रमको विकास गरिएको हो । पाठ्यक्रममा उल्लेखित सक्षमता र उद्देश्यहरू हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी यो स्थानीय पाठ्यपुस्तक विकासमा अमूल्य सल्लाह सुझावहरू प्रदान गर्नुहुने संरक्षक नगर प्रमुख श्री लक्ष्मी नरसिंह बादे श्रेष्ठज्यू प्राविधिक तथा प्रशासनिक सहयोग प्रदान गर्न हुने सल्लाहकारद्वय उपप्रमुख श्री रेखा सापकोटा (दाहाल)ज्यू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री कविराज उप्रेतीज्यूका साथै लेखकहरू, सम्पादकहरू, टाइपिङ तथा डिजाइनमा संलग्न सम्पूर्ण महानुभावहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं ।

बनेपा नगरपालिकाभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा यो स्थानीय पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयन गरिनेछ । यो पाठ्यपुस्तकका विषयवस्तुहरू कार्यान्वयन गर्न शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यसका लागि शिक्षकले स्थानीय ज्ञान, सिप, प्रविधि, विज्ञको अनुभव तथा सहयोग लिई कार्यान्वयन गर्न सक्नुपर्छ । यसैगरी पाठ्यपुस्तकको कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावकलगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण ठानिएको छ ।

अन्त्यमा आगामी दिनमा यस पाठ्यपुस्तकलाई अद्यावधिक र परिमार्जन गर्न सबै सरोकारवालाहरूबाट अमूल्य तथा रचनात्मक सुझावहरू प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

हाम्रो भनाइ

विज्ञान प्रविधिको तिब्रतर विकास, आधुनिकीकरण र विश्वव्यापीकरणको होडमा समेत स्थानीय परिवेशको ज्ञान राख्नु उत्तिनै महत्वपूर्ण हुन्छ । आफू बस्ने ठाउँ र त्यहाँको कला, संस्कृति लगायतका मौलिक सम्पदको जानकारी भएमा आफ्नो क्षेत्रप्रतिको माया, लगाव एवं आत्मीयता बढ्ने हुन्छ ।

स्थानीय विषयवस्तुको अध्ययनको महत्व र आवश्यकतालाई आत्मसात गर्दै राष्ट्रिय नितिको निर्देश समेतको आधारमा स्थानीय ठाउँ, जनजाति, पेशा, व्यवसाय, हावापानी, परिवेश, संस्कार संस्कृति, चाडपर्व, मौसम जस्ता कुराहरुको जानकारी गराउने जमर्कोका साथ बनेपा नगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण गरी "हाम्रो बनेपा हाम्रो गौरव" स्थानीय पाठ्यपुस्तक आधारभूत तहमा प्रयोगमा ल्याउनु आफैँमा एक गर्वको विषय हो । यस पाठ्यपुस्तकका संरक्षक, सल्लाहकार, लेखनमा प्रत्यक्ष र परोक्ष सहयोग पुर्याउने श्री जनज्योति माध्यमिक विद्यालय, बनेपा १०, जनागाल, काभ्रेपलाञ्चोकका शिक्षक, स्टाफ, र विभिन्न तथ्य र तथ्याकंहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने बनेपा नगरकार्यपालिकाका विभिन्न विषयगत शाखा र शाखा प्रमुखहरु लगायत सम्बन्धित सबैमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं । साथै कक्षा ६ को प्रस्तुत पाठ्यपुस्तक लेखनको जिम्मेवारी प्रदान गर्ने बनेपा नगरपालिकाको कार्यालय र विशेषत शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखालाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनको क्रममा देखिन सक्ने सुधारात्मक पक्षहरुप्रति लेखनसमूह खुला रहेको छ । यस पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनको वास्तविक स्थान त विद्यालय नै हो : तसर्थ देखिन सक्ने उक्त कमीकमजोरीलाई सुधार गर्नका लागि विद्यालयहरुवाट सल्लाह र सुझावको अपेक्षा समेत गर्दछौं ।

माधव लामिछाने

नवराज आचार्य

श्री जनज्योति माध्यमिक विद्यालय,

बनेपा १०, जनागाल

हाम्रो बनेपा हाम्रो गौरव

विषय सूची

एकाई १ : स्थानीय सेवाहरु र वितरणको संयन्त्र

पाठ १ : स्थानीय सेवाको परिचय	१
पाठ २ : स्थानीय सेवा वितरणको संयन्त्र	४
पाठ ३ : स्थानीय सेवा वितरणका प्रकृया	७

एकाई २ : स्थानीय प्राकृतिक श्रोत परिचालन र व्यवस्थापन

पाठ १ : प्राकृतिक श्रोतको परिचय र महत्व	१५
पाठ २ : प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण	१८

एकाई ३ : जातजाति र प्रचलन

पाठ १: वडागत जातजातिको परिचय	२०
पाठ २ : जातिगत रीतिरिवाज र प्रचलन	२३
पाठ ३ : जातिगत चाडपर्वहरु	२५

एकाई ४ : स्थानीय पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि

पाठ १ : परिचय	२७
पाठ २ : व्यवसायिक उद्यमशीलताको महत्व	३०
पाठ ३: व्यवसायिक उद्यमशिलताका समस्या र समाधानका उपायहरु	३२

एकाइ ५ : योग तथा प्राणायाम

पाठ १ : योग तथा प्राणायामको परिचय	३४
पाठ २ : योग तथा प्राणायामको महत्व	३७
पाठ ३ : योग अभ्यास	३८

एकाइ ६ : विकास निर्माण र वातावरण

पाठ १ : दीगो विकासको परिचय	४१
पाठ २ : दीगो विकासको महत्व	४३
पाठ ३ : विकास निर्माणले वातावरणमा पारेको प्रभाव	४५

एकाइ ७ : सामाजिक र सरकारी संस्थाहरु

पाठ १ : बनेपा नगरपालिका भित्रका सामाजिक र सरकारी संस्थाहरु	४७
--	----

एकाई-१ : स्थानीय सेवाहरु र वितरणको संयन्त्र

पाठ-१ : स्थानीय सेवाको परिचय

नेपालको संविधानले तीन तहको सरकारको व्यवस्था गरेको छ । ती तीन तह भनेको संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार हो । जनताको घरदैलोको सरकार स्थानीय सरकार भएकाले स्थानीय सेवा वितरणको प्रमुख निकाय हो । स्थानीय तहवाट प्राप्त हुने सेवा तथा सुविधाहरुलाई स्थानीय सेवा भनिन्छ । नगरपालिका वा गाउँपालिकाले स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीय बासिन्दाहरुलाई विभिन्न प्रकारका सेवाहरु स्थानीय स्तर मै उपलब्ध गराउँछन् । स्थानीय तहभित्र गाउँपालिका, नगरपालिका (उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका सहित) पर्दछन् । हाल नेपालमा ७५३ वटा स्थानीय तहवाट सेवा तथा सुविधा प्राप्त गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहमा जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरु सम्मिलित नगर वा गाउँ कार्यपालिका र वडा कार्यालयहरु मार्फत ती सेवा सुविधा सजिलो र छिटो छरितो तरिकाबाट जनताहरुले प्राप्त गरिरहेका छन् ।

बनेपा नगरपालिकाले पनि सर्वसाधारणको दैनिक जीवनसँग प्रत्यक्ष सरोकार रहेका सेवाहरु स्थानीय तहवाट वितरण गर्ने गर्दछ ।

बनेपा नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

स्थानीय तहको सरकारले विकास निर्माण सम्बन्धि, व्यवसायिक सीप विकास मार्फत आर्थिक उपार्जनमा सहयोग पुर्याउने र आवश्यक विभिन्न प्रकारका सिफारिसहरु प्रदान गर्ने लगायतका सेवाहरु हाम्रो घरदैलोमा नै उपलब्ध गराउँछ ।

बनेपा नगरपालिकाले १४ वटा वडा कार्यालयहरु मार्फत सेवा वितरण भइ रहेका छ । प्रत्येक वडा कार्यालयहरु र नगरकार्यपालिकाको कार्यालयले नगरवासीहरुलाई देहायका सेवा तथा सुविधाहरु उपलब्ध गराइ रहेका छन् :

- भौतिक विकास निर्माण, जस्तै : सडक, स्वास्थ्य चौकी भवन आदि,
- खानेपानीको व्यवस्था,
- फोहोरमैलाको व्यवस्थापन ,
- नगर प्रहरीको व्यवस्था,
- विपद व्यवस्थापनको पूर्वतयारी र पीडितलाई सहयोग,
- शिक्षा र स्वास्थ्य विकासका कार्यक्रम सञ्चालन,
- लैंगिक समानता तथा समावेशीकरण, युवा तथा खेलकूद, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिकसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरु सञ्चालन,
- सामाजिक न्याय तथा मेलमिलापका लागि प्रत्यन गर्ने,
- नक्सा पास र नागरिकता बनाउन सिफारिस,
- जन्म, मृत्यु, बसाइ सराइ, विवाह जस्ता महत्वपूर्ण घटनाहरुको पञ्जिकरण
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण
- व्यवसाय दर्ता र कर संकलन
- नाता प्रमाणित, स्थायी ठेगाना प्रमाणित जस्ता प्रमाणिकरण कार्यहरु
- खोप तथा निशुल्क औषधी वितरण
- कृषिको विकासमा सहयोग पुर्याउने कार्यक्रमहरु : वीउविजन , मल तथा प्राविधिक सहयोग, पशुपालनका लागि सहयोग
- निःशुल्क शिक्षा
- युवा लक्षित तालिम तथा उद्यम विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालन र रोजगार सृजना

- खेलकूद विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालन
- दलित तथा उत्पीडित उत्थान,
- सरकारी जमिन तथा सम्पत्ति संरक्षण
- पर्यटन, उद्योग वाणिज्य विकासका कार्यक्रमहरु
- आदि ।

अभ्यास

१. सरकारका कति ओटा तह हुन्छन् ? जनताको नजिको सरकार कुन हो ?
२. बनेपा नगरपालिकाले उपलब्ध गराउन सेवाहरुको सूची बनाउनुहोस् ।

३. परियोजना कार्य :

तपाईं बसोबास गर्ने वडाको कार्यालयमा जानुहोस् र जनप्रतिनिधहरुलाई भेट गर्नुहोस् । त्यहाँबाट प्राप्त हुने स्थानीय सेवाहरुको सूची बनाउनुहोस् ।

पाठ-२ : स्थानीय सेवा वितरणको संयन्त्र

संयन्त्रले सेवा वितरण गर्ने परिपाटीलाई जनाउँदछ । स्थानीय तहले सेवा वितरणको संयन्त्रलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन विधि, प्रकृया र प्रविधिको उपयोग गर्दछ ।

नगरबासीका चाहना तथा आकाक्षाहरुलाई योजना तथा कार्यक्रममार्फत सम्बोधन गर्दै आन्तरिक कर संकलन तथा बाह्य श्रोतबाट ती योजना तथा कार्यक्रमहरु सम्पन्न गर्ने गरिन्छ । यसरी विकास तथा अन्य सेवा प्रवाह गर्दा नगरले संस्थागत प्रबन्ध गर्नुका साथसाथै जनसहभागिता हुने गरी टोल र बस्तीका विभिन्न समिति, क्लव र घुम्ती सेवाबाट सेवा प्रवाह हुन्छ ।

टोलका टोल समिति वा उपभोक्ता समिति, गैससहरु, सेवा केन्द्रहरु, वडा कार्यालयहरु, स्वास्थ्य चौकी, विद्यालय, सामुदायिक संस्थाहरु, नीजि संस्थाहरु, अन्य सरकारी तथा अर्ध सरकारी निकाय, सरकारी तथा अन्य समूह लगायतका संघसंस्थाले स्थानीय तहको सेवा वितरणमा सहयोग पुर्याउँछन् ।

बनेपा नगरपालिका १४ वटा वडामा विभाजित छ । पालिकाको सेवा वितरणको मुख्य संयन्त्रको रूपमा यिनै वडा कार्यालयहरु रहेका हुन्छन् । वडा स्तरको सेवा वितरणमा सम्बन्धित वडाका वडा अध्यक्षलाई निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु र कर्मचारीहरुले सहयोग गर्दछन् ।

नगरपालिकाबाट वितरण हुने केही प्रमुख सेवाहरु र वितरणको संयन्त्रहरु :

सेवाहरु	वितरणको संयन्त्र
स्वास्थ्य सेवा	स्वास्थ्य चौकीहरु
सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण	वडा कार्यालयहरु मार्फत बैंकहरु
शिक्षा	विद्यालय, कलेज
जन्म, मृत्यु, बसाइँसराई दर्ता	वडा कार्यालयहरु
विभिन्न प्रकारका सिफारिस प्रदान	वडा कार्यालयहरु

कृषि, पशुपालन सम्बन्धि सेवा

सेवा केन्द्रहरु

कर, दस्तुर संकलन

वडा कार्यालयहरु

आवश्यकताअनुसार वडा कार्यालयहरुको सिफारिस समेतको आधारमा नगरबाट सेवा वितरण गर्ने गरिन्छ । नगरको विकास निर्माण, सेवा प्रवाह, सुशासन तथा सम्वृद्धि र शान्ति सुरक्षा कायम गर्नमा नगरको जिम्मेवारी रहेको हुन्छ । सेवा प्रवाह गर्नमा राजनैतिक रुपमा नगर प्रमुख र दैनिक प्रशासन सञ्चालनमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको नेतृत्व रहेको हुन्छ । नीति, योजना, कानुन निर्माण गर्ने कार्य नगर सभाले र सो बमोजिमको कार्य सञ्चालन नगरकार्यपालिकाले गर्ने गर्दछ । सेवा प्रवाह तथा नीति निर्माणमा सहयोग पुर्याउनका लागि विभिन्न विषयगत समितिहरु निर्माण गरिएका छन् ।

अभ्यास

१. वडा मार्फत प्राप्त गर्न सकिने सेवाहरुको सूची बनाउनुहोस् ।
२. राजनैतिक नेतृत्व तथा प्रशासकीय नेतृत्व बीचको भिन्नता छुट्याउनुहोस् ।

परियोजना कार्य :

१. स्थानीय सेवा वितरणको संयन्त्रलाई अझ प्रभावकारी बनाउन के के गर्नुपर्छ ? वडा अध्यक्षसँग छलफल गरी प्राप्त निष्कर्षलाई कक्षामा चर्चा गर्नुहोस् ।
२. प्राविधिक सेवाहरुको वितरणमा कस्तो जनशक्ति आवश्यक पर्दछ ? वडा सचिव वा नजिकको जनप्रतिनिधिसँग छलफल गरी पत्ता लगाउनुहोस् ।

पाठ ३ : स्थानीय सेवा वितरणको प्रकृया

आफ्ना नगरवासीहरूलाई सहज, छिटोछरितो सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने क्रममा बनेपा नगरपालिकाको जवाफदेहिता सहितको संयन्त्रले काम गरेको छ । नगरवासीहरूको सन्तुष्टि र नगरको उन्नतिको दिशामा स्थानीय सेवा वितरणको संयन्त्र निर्देशित रहेको छ । स्थानीय सेवा सुविधा वितरणमा प्रभावकारिता वृद्धि गर्नका लागि सचेतना जगाउने र सम्बन्धित नगरवासीहरूलाई सजग बनाउँदै जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि लक्षित विभिन्न कार्यहरू पनि गर्ने गरेको पाइन्छ । पारदर्शी र जवाफदेही सेवा वितरणका लागि नगरपालिकाले आफ्नो वेबसाइट, सहित सूचनापाटी, गुनासो सुनुवाईको संयन्त्र आदिलाई प्रभावकारी रूपमा प्रयोगमा ल्याइरहेको छ । साथै नगरपालिकाको वडापत्र यसको एउटा अभिन्न अंगको रूपमा रहेको छ :

बनेपा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बागमती प्रदेश, नेपाल
नागरिक वडापत्र
CITIZEN CHARTER

२०७६

क्र. स.	प्रदान गरिने सेवा र कार्य विवरण	आवश्यक कागजात	लाग्ने शुल्क/दस्तुर	कोठा नं.	लाग्ने समय	जिम्मेवार शाखा	अनुगमन गर्ने अधिकारी वा समिति	कैफियत
न्यायिक समिति सँग सम्बन्धित कार्यहरू								
१.	उजुरी तथा निवेदन दर्ता	<ul style="list-style-type: none"> रित पूरा गरी तयार गरेको निवेदन वा उजुरी निवेदन दस्तुर र अन्य तोकिएको नक्कल दस्तुर समेत तिरेको रसिद वा निस्सा नागरिकताको प्रतिलिपी 	रु १००/-	१०३	कागजात र प्रक्रिया भएकोमा घण्टाभित्र पुरा १	कानून शाखा	न्यायिक समिति तथा उपप्रमुख	
२.	प्रतिवाद फिर्ता	<ul style="list-style-type: none"> म्याद वा सूचनामा तोकिएको समयवधिभित्र लिखित प्रतिवाद दर्ता गर्ने राजस्व तिरेको रसिद नागरिकताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी 	रु १००/-	”	कागजात र प्रक्रिया भएकोमा घण्टाभित्र पुरा १	कानून शाखा	”	
३.	नक्कल	<ul style="list-style-type: none"> प्रचलित कानून बमोजिमको 	प्रति पृष्ठ रु ५ का	१०३	निवेदन दिनको	”	”	

निवेदन	ढाचामा निवेदन पेश गर्ने	दरले निवेदन दस्तुर रु १० समेत (नक्कल उतार गर्दा लागेको खर्च निवेदक आफैले व्यहोर्नुपर्ने)	११ बजेभित्र पेश भएमा सोहि दिन र सो भन्दा पछ्याडि भएमा सम्भव भएसम्म सोही दिन नभए सोको भोलीपल्ट
--------	-------------------------	--	---

सूचनाको हकसम्बन्धि ऐन २०६४ बमोजिम सूचना अधिकारीले गर्ने काम

१.	सूचनाको माग र प्राप्त गर्ने(सूचनाको हक सम्बन्धि ऐन,२०६४)	नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सो समेत खुल्ने अन्य कुनै कागजात	-१० पृष्ठसम्मको सूचनाको लागि कुनै शुल्क नलाग्ने -सो भन्दा बढीको हकमा सामान्य आकारको कागजको प्रतिपृष्ठ रु ५, ठुलो आकारको प्रति पृष्ठ रु १० -डिस्क्रेट, सि.डि., र अन्य विद्युतीय माध्यमद्वारा प्रदान गरिने सूचनामा प्रति डिस्क्रेट रु ५० -सूचना तयार गर्दा बढी खर्च लाग्ने भएमा लागतको आधारमा दस्तुर निर्धारण गरिने -प्रचलित कानूनमा छुट्टै व्यावस्था भएकोमा सोही बमोजिम	१०३	सूचनाको प्रकृति अनुसार	सूचना अधिकारी (श्यामकृष्ण त्रिपाठी)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कतिपय कानूनले गोप्य भनेका सूचनाको हकमा भने यो व्यावस्था लागू गर्न बाध्य नमानिने
----	--	--	--	-----	------------------------	-------------------------------------	-------------------------	---

प्रशासन शाखा

१.	सम्पूर्ण प्रशासनिक क्रियाकलापहरु	प्रचलित कानून बमोजिम	प्रचलित कानून बमोजिम	१०४	कामको प्रकृति अनुसार	प्रशासन/जिन्सी उपशाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
२.	नगरपालिका सभा भवन भाडा	● सम्बन्धित संस्था वा व्यक्तिको निवेदन (हल खाली भए मात्र उपलब्ध गराउने)	प्रति दिन ३,०००/-	१०४	तुरुन्तै	प्रशासन/जिन्सी उपशाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

योजना शाखा

१.	योजना सम्झौता	- सम्झौता फाराम(रोहवरमा सम्बन्धित वडा अध्यक्षको दस्तखत भएको) - लगत इष्टिमेट - सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिस पत्र - निवेदन - जनप्रतिनिधको रोहवरमा भएको भेलाबाट गठन भएको उपभोक्ता समिति(कम्तिमा ३३% महिला भएको) र अनुगमन समिति गठन - उपभोक्ता समितिबाट निर्णय	नि:शुल्क	योजना शाखा	पेश गरेको भोलिपल्ट	शाखा प्रमुख	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
----	---------------	---	----------	------------	--------------------	-------------	-------------------------

		गरि दिएको अख्तियारीनामा - उपभोक्ता समितिका सबै पदाधिकारीको नागरिकताको फोटोकपी - काम गर्ने ठाँउको पुर्व अवस्थाको फोटो						
२.	पहिलो किस्ता पेशकी कारवाही	- निवेदन - उपभोक्ता समितिको किस्ता माग गरेको निर्णयको फोटोकपी - उपभोक्ताले व्यहोर्ने नगद लागत सहभागिता बापतको रकम जम्मा गरेको बैक भौचर	"	"	सोही दिन	"	"	
३.	अन्तिम भुक्तानी कारवाही	- विल भरपाई - फोटो - उपभोक्ताले खर्च अनुमोदन गरेको निर्णय - अनुगमन समितिले गरेको निर्णय - सार्वजनिक परीक्षणबाट खर्च अनुमोदन गरेको निर्णय - तोकिएको अनुसूची फाराम ३ र ६(रोहवरमा सम्बन्धित वडा अध्यक्षको दस्तखत) - काम सम्पन्न भएको सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिस - निवेदन - प्राविधिक मूल्याङ्कन /कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन प्राविधिक विल र नापी किताबको फोटोकपी	"	"	जाचँ पास भएको भौलपल ट	"	"	
नक्सा शाखा								
१.	(क) नक्सापास दर्ता तथा नक्सापास(अस्थायी प्रमाणपत्र सम्म) (ख) तल्ला थप स्वीकृतिको लागि (ग) पर्खाल निर्माणको लागि	- तोकिएको ढाँचामा भवनको नक्सा(३:३ प्रति) - लालपुर्जा नक्कल - नापी नक्सा/ट्रेसको सक्कल - नक्सापास फाराम - जग्गाधनिको नागरिकता - चालु आ.व.को तिरो तिरेको रसिद - डिजाईनरको ईजाजतपत्र - नक्सापास फाराममा उल्लेख गरेको आवश्यक कागजात - तल्ला थपको हकमा स्वीकृत भएको नक्सा र सोको प्रमाणपत्र	क्षेत्र वर्गीकरण अनुसार प्रति व.फि. रु ३ देखि १५ सम्म	सम्बन्धित वडा कार्यालयको प्राविधिक	३५ दिन(सम्पूर्ण प्रक्रिया पुगेको हकमा मात्र)	वडा कार्यालय तथा नक्सा शाखा	"	
२.	स्थायी प्रमाणपत्रको लागि	- स्वीकृत भएको नक्सा र सोको अस्थायी प्रमाणपत्र	नि: शुल्क	"	७ दिन(सम्पूर्ण प्रक्रिया पुगेको हकमा मात्र)	नक्सा शाखा	"	
३.	निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्रको लागि	- स्वीकृत भएको नक्सा र सोको स्थायी प्रमाणपत्र - घरको ४ दिशाको फोटो - जग्गा धनिको फोटो ३ वटा	अस्थायी स्वीकृति भएको २ वर्ष भित्र भए निशुल्क २ वर्ष नाघे रु ३००० र ४ वर्ष नाघे रु ५०००	२०३	८ दिन सम्पूर्ण प्रक्रिया पुगेका हकमा मात्र	नक्सा शाखा	"	

४.	नक्सा म्याद थप	स्वीकृत नक्सा र प्रमाणपत्र	अस्थायी स्वीकृत मितिले २ वर्षको ३५ दिनभित्र भए पहिले तिरेको रकमको ५ % र २ वर्ष नाघेका तर ४ वर्ष ननाघेको भए बाकी निर्माण हुने भागको प्रचलित दस्तुरको १५० %	२०३	सवै प्रक्रिया पुरा गरेकोमा दर्ता मितिको भोलिपल्ट	नक्सा शाखा	”	
५.	नक्सापास नामसारी	स्वीकृत नक्सा र प्रमाणपत्र, नयाँ लालपुर्जा तथा राजीनामा र नयाँ जग्गा धनीको फोटो	रु २१०	२०३	कागजात पुरा भए सोहि दिन	नक्सा शाखा	”	
६.	नक्सापास प्रतिलिपी तथा नक्सापास प्रमाणपत्र प्रतिलिपी	प्रतिलिपी स्वयंम तयार गरेर ल्याउनुपर्ने	प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी रु २० नक्सापास प्रतिलिपी रु २५	२०३	सोही दिन	नक्सा शाखा	”	

राजस्व शाखा

१.	बहाल कर	-नागरिकताको प्रतिलिपी -सम्झौताको कागज -पुर्जाको प्रतिलिपी	बहाल रकमको १० %	१०७	तुरुन्तै	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	
२.	सम्पति कर	-नागरिकताको प्रतिलिपी -पुर्जाको प्रतिलिपी -विवरण भरेको वडावाट प्राप्त फाराम	प्रति वर्गफिटका आधारमा	१०७	१५-२० मिनेट	”	”	
३.	व्यावसाय दर्ता र नवीकरण	- कम्पनि तथा उद्योग दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी - पुर्जाको प्रतिलिपी - तिरो तिरेको विल - PAN/VAT मा दर्ताको प्रमाणपत्र - विवरण भरेको वडावाट प्राप्त फाराम - घर बहाल सम्झौता	व्यावसायको प्रकृति तथा लगानीको आधारमा	१०७	सोही दिन	”	”	
४.	सहकारी दर्ता र नवीकरण	-विभागमा दर्ता भएको प्रमाणपत्र प्रतिलिपी -करचुक्ता प्रमाणपत्र - PAN/VAT मा दर्ताको प्रमाणपत्र -बहाल सम्झौता	शेयर पूर्जि रु १ करोड सम्म वार्षिक रुपमा रु १५०० सो भन्दा माथि रु २०००	१०७	सोही दिन	”	”	
५.	मनोरञ्जन कर	- कम्पनी तथा उद्योग दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी - पुर्जाको प्रतिलिपी - तिरो तिरेको विल - PAN/VAT मा दर्ताको प्रमाणपत्र - विवरण भरेको वडावाट प्राप्त फाराम - घर बहाल सम्झौता	प्रति टिकट ५ %का दरले	१०७	तुरुन्तै	”	”	
६.	अन्य कर	प्रचलित कानून बमोजिम	प्रचलित कानून बमोजिम	१०७	सोही दिन	”	”	

महिला बालबालिका अपांग तथा जेष्ठ नागरिक शाखा

१	जेष्ठ नागरिक लक्षित कार्यहरु	नागरिकताको प्रतिलिपी १ प्रति, पासपोर्ट साइजको फोटो	नि :शुल्क	१०३	सोही दिन	महिला विकास	”	
---	------------------------------	--	-----------	-----	----------	-------------	---	--

	-जेष्ठ नागरिक परिचय पत्र वितरण -जेष्ठ नागरिक अनुभव, सिपको हस्तान्तरण हुने कार्यहरु	२ प्रति, अन्य स्थानिय तहको भएमा बसाइँसराईको प्रतिलिपी वडाको सिफारिस				शाखा		
२	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु लक्षित कार्यहरु अपाङ्गता परिचय पत्र	-वडाको सिफारिस -अनुसूचि ३ को ढाँचामा सम्बन्धित व्यक्तिको निवेदन, -नागरिकता वा मतदाता परिचय पत्र,बाल बालिका भएमा जन्मदर्ता, -पासपोर्ट साइजको फोटो ३ प्रति, अन्य स्थानिय तहको भएमा बसाइँसराईको प्रतिलिपी	”	”	”	”	”	

सामुदायिक विकास शाखा

१	गैर सरकारी संस्था दर्ता तथा नवीकरण सिफारिस	- निवेदन, - सम्बन्धित वडाको सिफारिस, - विधान, - निर्णय प्रतिलिपी - सदस्यको नागरिकताको प्रतिलिपी - ,दस्तुर तिरेको रसिद, । - प्यान दर्ता, - संस्था दर्ताको प्रमाण पत्र - कर चुक्ता,लेखा परीक्षण,	रु १,००० (अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाको हकमा रु ५०००)	१०५	कागजात पेश भएको, १ दिनमै	सामुदायिक विकास शाखा	”	
२.	गैसस सस्थाले संचालन गर्ने कार्यक्रमको अनुमति	निवेदन,सम्बन्धित वडाको सिफारिस, विधान, निर्णय प्रतिलिपी,दस्तुर तिरेको रसिद, प्यान दर्ता, संस्था दर्ताको प्रमाण पत्र,कर चुक्ता,लेखा परीक्षण, पस्तावना पत्र ।	रु १०००	१०५	कागजात पेश भएको, १ दिनमै	सामुदायिक विकास शाखा	”	

शिक्षा शाखा

१.	शिक्षकको तलब भत्ता निकास	-माग फाराम -हाजिरी विवरण -ना.ला.कोष तथा सञ्चयकोष कट्टी भौचर र फाँटवारी	-	२०९		शिक्षा तथा खेलकूद शाखा	”	
२.	विद्यालय खोलन तथा कक्षा थप अनुमति	बनेपा नगरपालिकाको शिक्षा सम्बन्धि कार्यविधि,२०७५ को परिच्छेद २ को दफा ४ बमोजिम को पूर्वाधार भएको अनुसूचि ३ बमोजिमको निवेदन (शैक्षिक सत्र सुरु हुनुभन्दा २ महिना अगाडि पेश गर्नुपर्ने)	-	२०९		”	”	
५.	पाठ्यपुस्तक छात्रवृत्ति लगायत कार्यक्रमको निकास	-विद्यालय व्यावस्थापन समितिको निर्णय र विद्यार्थी सङ्ख्या	-	२०९	चौमासिक रुपमा	”	”	

६.	परीक्षा व्यावस्थापन सञ्चालन	विद्यार्थी विवरण/रजिष्ट्रेशन	कक्षा ८ को परीक्षा शुल्क नगरकार्यप ालिकाले तोकेबमोर् जम	२०९	नियमित	"	"	
७.	छात्रवृत्ति सिफारिस	- वडाको सिफारिस - शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र	-	२०९	"	"	"	

स्वास्थ्य शाखा

१.	विपन्न उपचार सेवा सिफारिस	नागरिकता, वडाको सिफारिस, रोग निदानको प्रेसकृप्सन	-	स्वास्थ्य शाखा	२ दिन	स्वास्थ्य शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	
२.	स्वास्थ्य संस्था दर्ता तथा नवीकरण	निवेदन,सम्बन्धित वडाको सिफारिस, विधान, निर्णय प्रतिलिपी,दस्तुर तिरेको रसिद, प्यान दर्ता, संस्था दर्ताको प्रमाण पत्र,कर चुक्ता,लेखा परिक्षण, ।	पोलिक्लिनिक को लागि प्रति सेवा रु १०,०००। र अन्यको लागि रु १०१०	"	-	"	"	

पशुपंक्षी सेवा शाखा

१.	पशुपंक्षी उपचार	विरामी पशुपंक्षीलाई ल्याई नाम दर्ता गराउने	निः शुल्क	संचालित उपचार केन्द्र	विरामीको अवस्था हेरी १५ मिनेट देखि १घण्टासम्म	पशु सेवा शाखा	"	
२.	प्रयोगशाला सेवा गोबर, दूध परीक्षण	ताजा गोबर १ चम्चा, दूध २० ml जाँचको लागि ल्याउने	"	"	१५ मिनेट देखि ३० मिनेट सम्म	"	"	
३.	शव परीक्षण सेवा (कुखुरा मात्र)	शव ल्याउने	"	"	१५ मिनेट देखि ३० मिनेट सम्म	"	"	
४.	रोग नियन्त्रण तथा खोप सेवा	सरुवा रोग देखा पर्ना साथ उपचार केन्द्रमा सम्पर्क राखी खोप संचालनमा सहयोग गर्ने	बजेट भए निशुल्क	"	अवस्था र पशुको संख्याको आधारमा	"	"	
५.	कृत्रिम गर्भाधान सेवा	गाई भैसी ल्याई नाम दर्ता गराउने	संचालित उपचार केन्द्रमा रु. ३०।-	"	वाली खोजेको समय अनुसार	"	"	
६.	अनुदान	माग भएको कागजात पेश गर्ने	निशुल्क	पशुपंक्षी सेवा शाखा	तोकिएको समय भित्र	"	"	
७.	पशुपंक्षी पालन तथा अन्य प्राविधिक परामर्श बारे जानकारी	सिधा सम्पर्क गर्ने	निःशुल्क	"	कामको प्रकृति हेरी तुरुन्तै	"	"	

कृषि शाखा

१.	रासायनिक मल दर्ता सिफारिस	<ul style="list-style-type: none"> सहकारीको निर्णयको प्रतिलिपी वडाको सिफारिस प्यान दर्ताको प्रमाणपत्र करचुक्ताको प्रतिलिपी 	शुरु दर्ता गर्दा रु ५० र तीन महिना म्याद नाघि आएमा नवीकरण शुल्क रु ५००	कृषि शाखा	१ हप्ता	कृषि शाखा	"	
२.	कृषक समुह दर्ता	<ul style="list-style-type: none"> समुह निर्णय प्रतिलिपी वडा सिफारिस नागरिकताको प्रतिलिपी आवश्यक जानकारीहरु 	निः शुल्क	"	२-३ दिन	"	"	

		भरेको विधानको प्रतिप्रतिलिपी ● २ प्रति पासपोर्ट साईजको फोटो						
३.	प्राविधिक परामर्श	जानकारी प्राप्त हुनासाथ तुरुन्तै	निःशुल्क	”	तुरुन्तै	”	”	
४.	औजार उपकरण अनुदान	निवेदन र वडाको सिफारिस	अनुदान र स्वयंम	”	चौमासिक	”	”	
५.	मुल विउ वितरण : धान, गहु, मकै	वडाको सिफारिस र नागरिकताको प्रतिप्रतिलिपी	अनुदान र स्वयंम	”	मौसमअनुसार	”	”	

लेखा शाखा

१.	धरौटी फिर्ता	<ul style="list-style-type: none"> ◆ सक्कल नगदी रसिद ◆ धरौटी फिर्ताको निर्णय ◆ आयकर विवरण ◆ मुल्य अभिवृद्धि करको हिसाब समायोजन गरेको पत्र 	निःशुल्क	२०४	प्रक्रिया पुगेपछि सोही दिन	लेखा शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	
२.	विज्ञापन तथा सूचनाको भुक्तानी	<ul style="list-style-type: none"> ◆ विज्ञापन छाप्ने आदेश पत्र ◆ विज्ञापन छाप्नेको पुस्तक वा पत्रपत्रिका ◆ विल र निवेदन पत्र 		२०४	”	”	”	”
३.	अनुदान सहयोग	<ul style="list-style-type: none"> ◆ निर्णय प्रतिप्रतिलिपी (बजेट बाकि भएको हुनुपर्ने) 		२०४	”	”	”	”
४.	योजना तथा कार्यक्रम रकम निकास	<ul style="list-style-type: none"> ◆ बजेट विनियोजन भएको हुनुपर्ने ◆ लागत अनुमान ◆ सम्झौता र कार्यादेश पत्र ◆ बजेट स्रोतबाट निकास भएको हुनुपर्ने 		२०४	”	”	”	”
५.	दोस्रो किस्ता निकास	<ul style="list-style-type: none"> ◆ निवेदन पत्र ◆ कार्यादेशको प्रतिप्रतिलिपी ◆ उपभोक्ता समितिको निर्णय ◆ विल ◆ नापी किताव ◆ प्राविधिक विल ◆ योजना वा कार्यक्रमको फोटो ◆ उपभोक्ता समितिबाट नियमानुसार कट्टी गरिसकेको रकम, बैक दाखिला भौचर सक्कल 		२०४	”	”	”	”
६.	अन्तिम किस्ता निकास	<ul style="list-style-type: none"> ◆ निवेदन पत्र ◆ कार्यादेशको प्रतिप्रतिलिपी ◆ सम्झौताको प्रतिप्रतिलिपी ◆ उपभोक्ता समितिको निर्णय ◆ विल ◆ नापी किताव ◆ प्राविधिक विल ◆ योजनाको फोटो 		२०४	”	”	”	”

		<ul style="list-style-type: none"> ◆ उपभोक्ता समितिबाट नियमानुसार कट्टी गरिसकेको रकम, बैंक दाखिला भौचर सक्कल ◆ अनुगमन समितिको निर्णय ◆ फरफारकको निर्णय ◆ सामाजिक परिक्षण ◆ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन ◆ बजेट रकमको व्यावस्था ◆ योजना सम्पन्नको प्रतिवेदन ◆ सम्झौताकै समय सिमा भित्र 						
पञ्जिकरण तथा पुर्न:निर्माण कार्यहरू	तथा सम्बन्धि	प्रचलित कानून बमोजिम	प्रचलित कानून बमोजिम	३०१	प्रचलित कानून बमोजिम	प्रचलित कानून बमोजिम	”	

द्रष्टव्य : यस नगरपालिकाबाट प्रदान गरिने कुनै पनि किसिमको सेवा प्रवाहको क्रममा सेवा ग्राहीले भोगनुपरेका समस्या वा गुनासोको समाधानका लागि यस बनेपा नगरपालिकाका नगरप्रमुख सँग सम्पर्क गर्नुहुन अनुरोध छ ।

पुनश्च :

- निवेदन दिंदा आवश्यक सबै व्यहोरा खुलेको हुनु पर्छ ।
- प्रमाणका लागि पेश गर्ने कागजातको सक्कलै चाहिनेमा वाहेक फोटोकपीको रुपमा पेश गर्नु पर्ने । कार्यालयले आवश्यक ठानेमा रुजूको लागि सक्कल समेत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- नगरपालिकाबाट कुनै पनि सेवा सुविधा प्राप्त गर्न सेवाग्राहीले नगरपालिकामा तिन बुझाउन बाँकी कर दस्तुर बुझाएको प्रमाणको फोटोकपी समेत संलग्न गर्नु पर्नेछ ।
- कुनै पनि अनियमित कार्य गरी नगरपालिकामा रोक्का रहेको व्यक्तिले नगरपालिकाबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधा प्राप्त गर्न सक्ने छैन ।
- कार्यालयमा उजुरी दर्ता भई तारेखमा राखेको वा नगरपालिकाबाट निर्णय हुनुपर्ने गरी तोक आदेश भएका निवेदन उजुरी दर्ता भएको मितिले १५ दिनभित्र कारवाही नभए वा सरोकारवाला कारवाहीका लागि सम्पर्कका लागि नआएमा त्यस्तो निवेदन स्वतः निष्कृत्य भई जानेछ ।
- नगरपालिकाबाट प्रदान गर्ने सिफारिसहरु अंग्रेजी भाषामा उपलब्ध गराउदा लाग्ने दस्तुर दोब्बर लाग्ने छ ।
- यस नगरपालिकासंग सम्बन्धित कुनै विषयमा जानकारी लिन आवश्यक भएमा नगरपालिकाको कार्यालयमा आई वा फोन ०११- ६६२०८१ मा सम्पर्क गर्न सकिनेछ ।

अभ्यास

१ स्थानीय सेवा वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन नगरपालिकाले अवलम्बन गरेका उपायहरूको सूची बनाउनुहोस् ।

परियोजना कार्य

आफू अध्ययनरत विद्यालयको वडापत्र अध्ययन गर्नुहोस् र सो को उपयोगको वारेमा एक लेख तयार गर्नुहोस् ।

एकाई-२ : स्थानीय प्राकृतिक श्रोत परिचालन र व्यवस्थापन

पाठ-१ : प्राकृतिक श्रोतको परिचय र महत्व

प्राकृतिक श्रोतहरू प्रकृतिमा रहेका हुन्छन् । तिनीहरू प्रकृतिबाट नै सिर्जित वा निर्माण भएका हुन्छन् । पृथ्वीमा रहेका सूर्यको किरण, खोलानाला, हिमाल, पहाड, जमिन, जंगल, भरना, वातावरण, पानी, जमिन, वनस्पतिहरू, जीवजन्तुहरू आदि सबै प्राकृतिक श्रोत हुन् । यसर्थ हामीले पिउने पानी, फेर्ने हावा, हाम्रो वासस्थान सबै नै प्राकृतिक श्रोतहरू हुन् ।

प्राकृतिक श्रोतहरू प्रकृतिको उपहार हुन् । तिनीहरूको निर्माण वा सिर्जनामा मानव श्रम र लगानी परेको हुँदैन । यस्ता सम्पदाहरू मानव निर्मित हुँदैनन् । यिनै प्राकृतिक श्रोतहरूको प्रयोगबाट मानिसले विभिन्न प्रकारका मानव निर्मित सामग्रीहरू को निर्माण गरी प्रयोगमा ल्याउन सक्छन् ।

कुनै निश्चित स्थानीय क्षेत्रभित्र पाइने प्राकृतिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय प्राकृतिक सम्पदा भनेर व्याख्या गर्न सकिन्छ । अन्य स्थानहरू जस्तै बनेपा नगरपालिकामा पनि विभिन्न किसिमका प्राकृतिक श्रोतहरू छन् । यहाँ रहेका खोलाहरू, वनक्षेत्र, पोखरी आदि यहाँका प्रमुख प्राकृतिक श्रोत हुन् ।

पोखरी

नदी

वनजंगल

हिमाल

बनेपा प्राकृतिक स्रोतले भरिपूर्ण रहेको छ । मानव जीवन र अन्य जीवजन्तुका लागि यी प्राकृतिक स्रोतहरूको महत्व छ ।

क. बनेपा नगरपालिकाका प्रमुख खोलाहरु : पूण्यवती खोला, चण्डेश्वरी खोला, शशीपानी, विकटेश्वर खोला, बाँसडोल खोला, धनेश्वर वैकिवा खोल्सा ।

खानेपानीको स्रोतको रूपमा रहेका यी खोलाहरूले सिचाइ र सरसफाइको लागि पनि सहयोग पुर्याएका छन् । मत्स्यपालन, पर्यटकीय महत्व र मनोरञ्जनका लागि समेत यसको उपयोग गर्ने सम्भाव्यता देखिन्छ ।

ख. बनेपा नगरपालिकाका प्रमुख पोखरी तथा कुण्डहरु : माछापोखरी, नागपोखरी, गोसाइँथानको कुण्ड ।

सिचाइ र सरसफाइको लागि विशेष प्रयोगमा रहेका यी स्रोतहरूको धार्मिक र सामाजिक महत्व रहेको पनि देख्न सकिन्छ । यी स्रोतहरूको मत्स्यपालन, पर्यटकीय महत्व र मनोरञ्जनका लागि समेत उपयोग गर्ने सम्भाव्यता देखिन्छ ।

ग. बनेपा नगरपालिकाका प्रमुख वनक्षेत्रहरु : चण्डेश्वरी वन, नाला वन, धनेश्वरी मयलटार वन, महादेवपोखरी वन ।

बनेपा नगरपालिकालाई बसोबास योग्य र सुन्दर बनाउने यी वनक्षेत्रहरूबाट काठपात, घाँस, दाउरा लगायतका विभिन्न प्रकारका पैदावारहरु प्राप्त गर्न सकिन्छ । वन पैदावारहरूको उपयोगबाट घरायसी आवश्यकता पुरा गर्ने र तिनीहरूको उपयोगबाट आर्थिक महत्वका कार्यहरु गर्न सकिन्छ । जस्तै : निगालो र बाँसबाट डोको बनाउने । यिनीहरूबाट उद्योगका लागि आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ प्राप्त गर्न सकिन्छ । स्वच्छ हावा र खानेपानीका लागि नै स्रोतहरु महत्वपूर्ण हुन्छन् ।

अभ्यास :

१. प्राकृतिक स्रोतलाई परिभाषित गर्नुहोस् ।

२. प्राकृतिक स्रोतको महत्वहरु बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्नुहोस् ।

३. बनेपा नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका प्रमुख प्राकृतिक स्रोतहरूको सूची बनाउनुहोस् ।

परियोजना कार्य :

१. तपाईंको वरपरको प्राकृतिक स्रोत साधनको सूची तयार पार्नुहोस् र तिनीहरूको वर्तमान अवस्थाको बारेमा छोटो लेख लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

२. स्थानीय रूपमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरू मध्ये कुनै एउटाको वर्तमान अवस्थाको बारेमा एक छोटो लेख लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

पाठ २ : प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण

प्रकृतिबाट हामीले विभिन्न प्रकारका श्रोत साधनहरूको उपभोग गर्न पाइरहेका हुन्छौं । यसरी उपभोग गर्ने क्रममा तिनीहरूको संरक्षण र संवर्द्धनमा पनि ध्यान दिनुपर्छ । त्यसबाट लिन सकिने सम्पूर्ण खालका फाइदाहरू पनि लिने र उनीहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने पनि कार्य गर्नुपर्छ ।

प्राकृतिक श्रोतको व्यवस्थापनमा विद्यालय र समुदायस्तरमा समेत कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुने गरेका छन् । विद्यालयमा प्राकृतिक श्रोतको संरक्षणका सन्दर्भमा पाठ्यपुस्तकमा अध्ययन गर्ने, करेसावारी र फूलवारीको निर्माण र संरक्षणमार्फत सानै उमेरदेखि वनस्पति संरक्षणप्रति बालबालिकालाई सजग बनाइन्छ । घर र समुदायमा करेसावारी र खेतीपातीका लागि स साना बुट्यानहरूको संरक्षण गर्ने कार्य गरिन्छ । त्यस्तै पानीको श्रोतहरूलाई ढुंगेधारा, पोखरी र अन्य जलाशयहरूमार्फत संरक्षण गर्ने गरिन्छ ।

वृक्षारोपणको छलफल गर्दै स्थानीयहरू

बनेपा नगरपालिकालाई यहाँका श्रोत साधनले सुन्दर बनाएको छ । यी स्रोत र साधनको सदुपयोग गर्न सकेमा यस क्षेत्रलाई अझ सुन्दर र आत्मनिर्भर बनाउन सकिन्छ । बनेपा नगरपालिका नेपालको संघीय राजधानी र पूर्वी जिल्लाहरू जोड्ने एउटा सेतुको रूपमा पनि रहेको हुँदा यस क्षेत्रमा प्राकृतिक स्रोत र साधनको सदुपयोग गर्दै विभिन्न खालका उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालन गरी समुन्नत बनाउन सकिन्छ ।

बनेपा नगरक्षेत्रमा भएका मुख्य प्राकृतिक स्रोतहरू खोलानाला, वन र अन्य वनपैदावरहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नका लागि विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरू लागू गरिएको छ । खोलाहरू र परम्परागत ढुगेंधारावाट खानेपानी, सिंचाइ र सरसफाइको लागि सहयोग पुगेको छ । यी स्रोतहरू र पोखरी तथा कुण्डहरूको संरक्षण गर्नका लागि पुर्ननिर्माणका विभिन्न योजनाहरू सञ्चालन भैरहेका छन् । वनको कडा निगरानी र वन पालेको व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै वन पैदावारहरूको सट्टामा एल पी जी ग्याँस, बायोग्याँस लगायतका वैकल्पिक साधनको प्रयोग गर्नमा बढी जोड दिइएको पाइन्छ । वनको संरक्षण सम्बर्द्धन गर्नुपर्दछ भन्ने विषयमा सचेतना बढाउने खालका विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरू पनि लागू भएका छन् । समग्रमा भन्नु पर्दा नगरपालिकाले विभिन्न सरोकारवालाहरू र अन्य सरकारी निकाय र संघ संस्थाहरूसँग समन्वय गरी प्राकृतिक स्रोतहरू तथा वातावरण संरक्षण गर्ने, ती स्रोत र साधनको परिचालन र व्यवस्थापन गरिरहेको छ ।

अभ्यास

१. प्राकृतिक स्रोतको परिचालन भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ?
२. प्राकृतिक स्रोतको परिचालन बाट के कस्ता फाइदा पाउन सकिन्छ कुनै ५ वटाको सूची बनाउनुहोस ।

परियोजना कार्य

कक्षाका साथीहरूसँग छलफल गरी बनेपा नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका प्राकृतिक स्रोतहरू मध्ये कुनै एकको परिचालनबाट प्राप्त गर्न सकिने फाइदाहरूको सूची बनाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ ३: जातजाति र प्रचलन

पाठ १: वडागत जातजातिको परिचय

बनेपा नगरपालिकामा जम्मा १४ वटा वडाहरु रहेका छन् । ती वडाहरुमा विभिन्न जातिका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । जनगणना, २०६८ अनुसार बनेपामा पुरुष २७,३०५ जना र महिला २८,३२३ जना गरी जम्मा ५५,६२८ जनाको बसोबास रहेको छ । समग्रमा बनेपा नगरपालिकामा नेवार, ब्राह्मण, क्षेत्री, तामाङ र अन्य जातजातिका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । यहाँ बसोबास गर्नेहरु मध्ये जनसंख्या उच्च रहेका प्रमुख जातजातिको संरचनागत विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

क्र स	जातजाति	पुरुष	महिला	जम्मा	जम्मा प्रतिशत
१	नेवार	८,८३८ जना	९,२८४ जना	१८,१२२ जना	३२.५७
२	ब्राह्मण	६,७६४ जना	७,०३१ जना	१३,७९५ जना	२४.७९
३	क्षेत्री	५,५५० जना	५,८५७ जना	११,४०७ जना	२०.५०
४	तामाङ	२,७२५ जना	२,८४० जना	५,५६५ जना	१०.००
५	मगर	६०६ जना	६०८ जना	१,२१४ जना	२.१८

source: CBS, 2068 BS

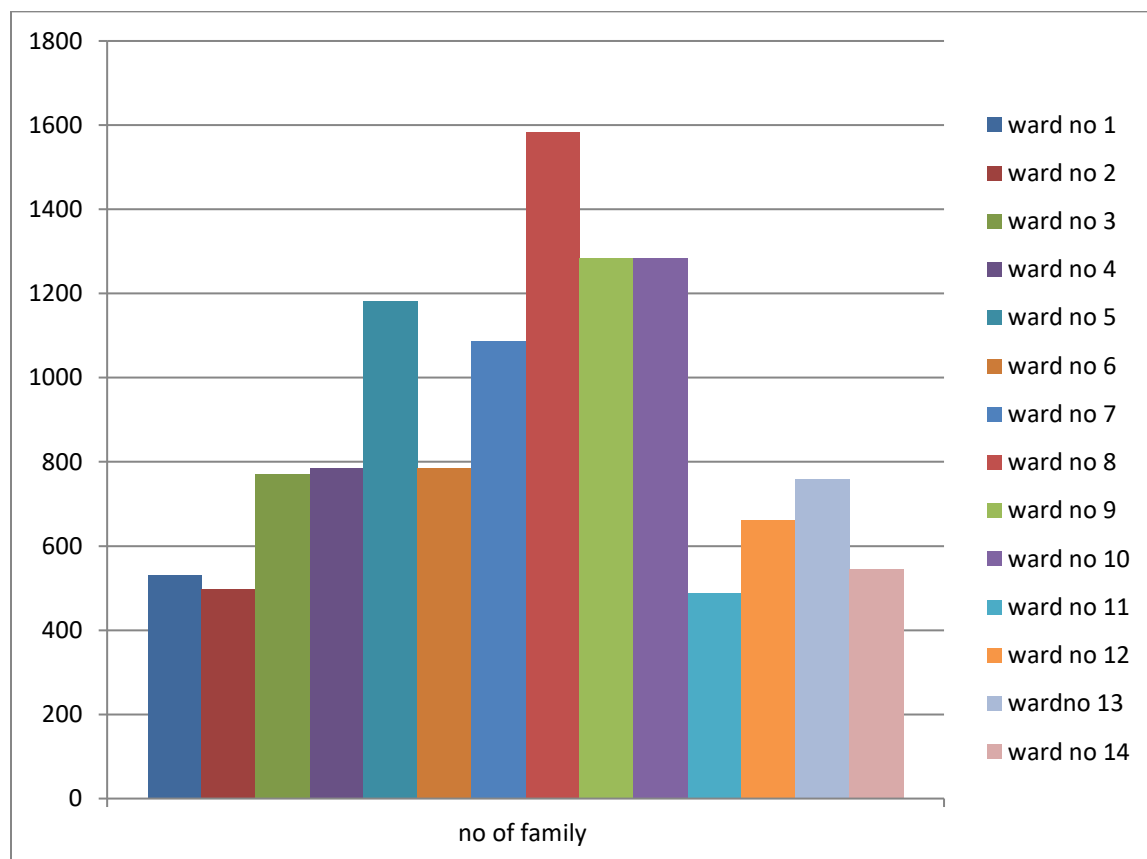
त्यसैगरी जम्मा १४ जना पहिचान नखुलेका जातजातिका मानिसहरु बसोबास गर्ने गरेका छन् । नगरमा बसोबास गर्नेहरुमध्ये निम्न जनसंख्या रहेका प्रमुख जातजातिको संरचनागत विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

क्र स	जातजाति	पुरुष	महिला	जम्मा	जम्मा प्रतिशत
१	पहरी	६ जना	५ जना	११ जना	०.०१९
२	गाइने	५ जना	८ जना	१३ जना	०.०२३
३	थामी	११ जना	३ जना	१४ जना	०.०२५
४	बादी	७ जना	७ जना	१४ जना	०.०२५
५	कुर्मी	११ जना	३ जना	१४ जना	०.०२५

source: CBS, 2068 BS

प्रत्येक वडामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिका मानिसहरूको आफ्नै प्रकारको चलचलन र परम्परा रहेका छन् । हाम्रो समाजमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति र धार्मिक परम्परामा समेत सम्बन्ध रहेको देख्न सकिन्छ ।

२०६८ सालको जनगणना अनुसार बनेपा नगरपालिकाको वडागत घरधुरी विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

वडागत रूपमा बसोबास गर्ने मुख्य बासिन्दाहरूको विवरण :

वडा नम्बर	घरधुरी संख्या	मुख्य बासिन्दाहरू
१	५३१ घरधुरी	लामिछाने, पाण्डे, थापा, खत्री र दलित
२	४९८ घरधुरी	घिमिरे, दाहाल र गिरी
३	७७१ घरधुरी	दाहाल, बजगाईं, तामाङ, नेवार, गुरुङ, न्यौपाने

४	७८५ घरधुरी	नेवार, बजगाई र दलित जाति
५	११८३ घरधुरी	नेवार, बाहुन, क्षेत्री र अन्य दलित जाति
६	७८६ घरधुरी	नेवार, केसी, तिमल्सिना, दाहाल
७	१०८६ घरधुरी	नेवार जातिका शाक्य, श्रेष्ठ
८	१५८४ घरधुरी	नेवार, मगर र तामाङ
९	१२८५ घरधुरी	नेवार, ब्राम्हण, क्षेत्री, लामा, मगर, गुरुङ र ठकुरी जातका
१०	१२८५ घरधुरी	थापा, बिष्ट, नेवार र दलित
११	४८८ घरधुरी	ब्राह्मण, क्षेत्री, तामाङ
१२	६६१ घरधुरी	ब्राह्मण, क्षेत्री, तामाङ
१३	७६० घरधुरी	ब्राह्मण, क्षेत्री, नेवार र दलित
१४	५४५ घरधुरी	ब्राह्मण, क्षेत्री र तामाङ

source: CBS, 2068 BS

अभ्यास

१ बनेपा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने जातिहरूमध्ये कुनै पाँच वटाको सूचि तयार पार्नुहोस् ।

२ तपाईं बसोबास गर्ने वडामा बसोबास गर्ने जातिहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

तपाईं बसोबास गर्ने टोल र तपाईंको साथी बसोबास गर्ने टोलको बसोबास गर्ने मुख्य जातिहरूको अवस्थाको बारेमा तुलनात्मक अध्ययन गर्नुहोस् र प्राप्त निष्कर्षलाई लेखको रूपमा तयार पारी विषय शिक्षकलाई देखाउनुहोस् ।

पाठ - २ : जातिगत रीतिरिवाज र प्रचलन

बनेपा नगरपालिकाको वडा नं १ देखि १४ सम्ममा बसोबास गर्ने प्रमुख जातजातीहरु ब्राम्हण, क्षेत्री, नेवार, तामाङ र दलितहरुको भएको देख्न सकिन्छ । स्थानीयहरुको रीतिरिवाज र परम्परामा धेरै समानता पनि पाइन्छ । विशेषगरी ब्राह्मण र क्षेत्रीहरुको जन्मसम्बन्धी संस्कार, नामाकरण, विवाह, मृत्यु र अन्य सम्पूर्ण कर्म गर्ने संस्कारहरु लगभग एकै प्रकारको रहेको देखिन्छ । नेवारी समूदायको रीतिरिवाज र परम्परा ब्राह्मण र क्षेत्रीहरुको भन्दा भिन्न र मौलिक प्रकारका रहेका छन् । उनीहरुको सम्प्रदायअनुसारका संस्कारहरु रहेका छन् । त्यस्तै तामाङहरुको पनि आफ्नै मौलिक प्रकारको रीतिरिवाज रहेको देख्न सकिन्छ ।

बनेपा नगरपालिका भित्र विशेषगरी हिन्दू र बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरुको प्रधानता रहेको छ । यहाँका केही बासिन्दाहरु क्रिश्चियन धर्मको अनुसरण गर्दछन् । जातिगत मात्र नभएर धर्मको आधारमा पनि उनीहरुको चालचलन, रीतिरिवाज र परम्पराहरु भिन्न भिन्न रहेको सजिलै थाहा पाउन सकिन्छ । मानिसहरुको रीतिरिवाज, चालचलन र अन्य परम्पराहरुलाई उनीहरुको जातिगत अवस्था, उनीहरुले मान्ने धर्म र समूदायले प्रभाव पारेको देखिन्छ । विभिन्न जाति र धर्मावलम्बीहरुको बसोबास भएता पनि एकले अर्काको धर्म र जातिको परम्परालाई सम्मान गर्ने र आफ्नो धर्म र परम्परालाई अनुसरण गर्ने गरेकाले यस नगरपालिकामा सांस्कृतिक सहिष्णुता र मेलमिलाप देख्न सकिन्छ ।

आफ्नो धर्म र र अन्य धर्मलाई समेत सम्मान गर्ने परिपाटी रहेको हुनाले यस क्षेत्रमा आपसी सद्भाव देख्न सकिन्छ । यस्तै जातिगत रूपमा विभिन्न चाडपर्वहरु मनाउने मानिसहरूले एकअर्काको चाडपर्वलाई पनि उति नै सम्मानपूर्वक हेर्ने गरेको पाइन्छ । पछिल्लो समयमा योमरी पुन्ही, क्वाँटी पुन्ही जस्ता चाडपर्वहरूलाई जाति विशेषमा सीमित नराखी अन्य जातिहरूले पनि चासो र सद्भावका साथ हेर्नुका साथै ती चाडपर्वहरूलाई साभ्ना सम्पत्तिको रूपमा विकास गर्दै लगेको पनि देख्न सकिन्छ ।

अभ्यास

- १ बनेपा नगरपालिकाको जातिगत रीतिरिवाजको बारेमा छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।
- २ जातिगत रीतिरिवाज र धर्मको बीचमा के कस्तो सम्बन्ध रहेको छ ?
- ३ बनेपा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरूबिच धार्मिक सहिष्णुता र सद्भाव रहनुका कारणहरु लेख्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

आफ्नो बाबु आमालाई सोधी जन्म, मृत्यु र विवाह सम्बन्धी आफ्नो जातिगत संस्कारहरूको बारेमा एउटा लेख लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

पाठ ३ : जातिगत चाडपर्वहरु

नगरमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको बारेमा अधिल्लो पाठहरुमा चर्चा गरिसकेका छौं । यसरी नगरपालिकाभित्र बसोबास गर्ने अधिकांश बासिन्दाहरु हिन्दु धर्म मान्ने गर्दछन् । हिन्दू धर्मका अनुयायीहरुले दशैं, तिहार, चैते दशैं, माघे संक्रान्ति, साउने संक्रान्ति, जनैपूर्णिमा जस्ता चाडपर्वहरु मनाउने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै बनेपा नगरपालिकाको पुरानो बजार क्षेत्रमा नेवार समुदायको बाहुल्यता रहेको हुँदा वैशाख पूर्णिमामा चण्डेश्वरी जात्रालाई मूल स्थानीय जात्राको रूपमा विशेष हर्षोल्लासको साथमा मनाउने परम्परा रहेको छ । त्यस्तै वैशाख अक्षय तृतीयाको दिनमा नालामा भगवतीको जात्रा लाग्ने गर्दछ । कृष्ण अष्टमीको दिनमा कन्यापूजा पनि मनाउँछन् । बनेपा नगरपालिकामा मनाइने कन्यापूजा नेपालकै एउटा नमूना कन्या पूजाको रूपमा रहेको छ । जनैपूर्णिमाको दिनमा बनेपा वडा नं ६ मा गोसाईंकुण्ड र वडा नं १४ को आशापुरेश्वर महादेव मन्दिर क्षेत्रमा मेला लाग्दछ । त्यस्तै नयाँवर्षको दिनमा साँगामा बिस्केट जात्रा पनि मनाइन्छ ।

बनेपा नगरभित्र विभिन्न देवीदेवताका मन्दिरहरु, बौद्धविहारहरु प्रशस्त मात्रामा रहेका छन् । यस ऐतिहासिक र सांस्कृतिक नगरी बनेपा नगरपालिकाका विभिन्न देवीदेवताको मन्दिरमा वार अनुसार विशेष पूजाआजा हुने गर्दछ । जस्तै शनिबारको दिनमा देवीको मन्दिर र मंगलबारको दिनमा गणेश मन्दिरमा भक्तजनले विशेष पूजाआजा गर्दछन् । हिन्दू धर्म मान्ने महिलाहरुले हरितालिका तीजलाई, नेवारी समुदायको बाहुल्यता भएको क्षेत्रमा गाईजात्रा र तामाङ समुदायका मानिसहरुले ल्होसार पर्वलाई विशेष महत्वका साथ मनाउने गर्दछन् ।

त्यस्तै यस नगरपालिकाभित्र बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरुको पनि यथेष्ट बसोबास रहेको छ । नेवार समुदायका शाक्य, मानन्धर, बज्राचार्य लगायतका विभिन्न जातिहरुले बौद्ध धर्म मान्ने गर्दछन् ।

उनीहरूले बौद्ध धर्म मान्ने गरेको पाइन्छ । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले विशेषगरी बुद्ध जयन्तीलाई आफ्नो विशेष चाडको रूपमा मनाउने गर्दछन् । यसै दिनमा नालाको करुणामय जात्रा पनि मनाइन्छ ।

नगर क्षेत्रमा रहेका क्रिश्चियन धर्मका अनुयायीहरूले विशेषगरी २६ डिसेम्बरलाई क्राइस्टको जन्मजयन्तीको रूपमा क्रिसमस चाड मनाउने गर्दछन् ।

बनेपा नगरपालिकाभित्र स्थानीयरूपमा मुस्लिमहरूको बसोबास रहेको छैन । बढ्दो शहरीकरणको कारणले प्राविधिक र व्यवसायिक काममा सलग्न बनेपा नगरका अस्थायी बासिन्दाहरूमध्ये केही मुस्लिम धर्मावलम्बी पनि रहेका छन् । यसरी अस्थायी रूपमा बसोबास गर्ने मुस्लिमहरूले प्रत्येक हप्ताको शुक्रवार प्रार्थना गर्ने गरेको देखिन्छ तथापि यस नगरक्षेत्रभित्र स्थायी मस्जिद भने रहेको छैन ।

विभिन्न जातिको बसोबास रहेको र ती जातिहरूले आफ्नै मौलिक परम्परा अनुसार विभिन्न प्रकारका चाडपर्वहरू मनाउने गरेको यस साँस्कृतिक नगरी बनेपामा साँस्कृतिक र जातिगत सहिष्णुताले नगरको विशिष्टतालाई अभि प्रस्टसँग झल्काउँछ ।

अभ्यास

१ बनेपा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने कुनै पाँचवटा जातिको नाम लेखी उनीहरूले मनाउने मुख्य चाडपर्व उल्लेख गर्नुहोस् ।

२ बनेपा नगरपालिकामा सबै जातिले मनाउने कुनै ३ चाडपर्वहरूको बारेमा छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

आफ्नो परिवारमा छलफल गरी तपाईंहरूले मनाउने गर्नुभएको कुनै एक जातिगत चाडपर्वको बारेमा छोटो लेख लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ ४ : स्थानीय पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि

पाठ १ : परिचय

पेशा भन्नाले सामान्यतया जिविकोपार्जनको मुख्य कार्य वा व्यवसायलाई बुझिन्छ, जस्तै : शिक्षण, कृषि आदि । सबै प्रकारका कामहरु, जसबाट मानिसहरु पर्याप्त कमाउन र जीवन निर्वाह गर्न सक्छन् ती सबै 'पेशा' हुन्, जस्तै जुत्ता बनाउनु, लुगा वा कपडा बनाउनु, विरामीको उपचार गर्नु, निर्माण कार्यमा संलग्न हुनु आदि । समाजका सबै मानिसहरुको पेशा एउटै हुँदैन । उनीहरु विभिन्न पेशाहरु संलग्न रहेका हुन्छन् ।

हाम्रो गाउँ र समूदायहरु धेरै पहिलेदेखिनै मानिसहरुले विभिन्न पेशा गरिरहेका छन् । यी परम्परागत पेशाहरुमा पनि विभिन्न ज्ञान, सीप, र प्रविधिहरु उपयोग भैरहेको हुन्छ । विशेषगरी कृषिमा आधारित र गैरकृषिमा आधारित दुई प्रकारका परम्परागत पेशामा मानिसहरु संलग्न भएको पाइन्छ । कृषि, पशुपालन, फर्निचर वा भाँडावर्तन बनाउने, घर निर्माण, डकर्मी र सिकर्मी आदि गतिविधिहरु हाम्रा परम्परागत पेशाहरु हुन् ।

व्यावहारिक उद्देश्यको लागी ज्ञान को उपयोगलाई प्रविधिको रूपमा बुझिन्छ । समस्याहरुको समाधानका लागि ज्ञानको व्यावहारिक उपयोग गर्ने उपकरण नै प्रविधि हो । उदाहरणको लागि डोको तयार गर्नको लागि प्रयोग गरिने हँसिया एक प्रविधिको रूप हो । विज्ञानको क्षेत्रमा भएको विकास सँगसँगै हाम्रो परम्परागत प्रविधिमा पनि दिन प्रतिदिन विकास भैरहेकोछ । त्यसैले आधुनिक प्रविधि परम्परागत प्रविधिकै उन्नत र विकसित परिणामको रूपमा लिइन्छ ।

नयाँ व्यवसाय सिर्जना गर्नु उद्यमशिलता हो । यसरी नयाँ व्यवसाय सुरु गर्ने कार्यमा स्थानीय सीप र प्रविधिको उपयोग गरेमा यसलाई स्थानीय उद्यमशिलताको रूपमा लिन सकिन्छ । मानिसहरुलाई दैनिक जीवनमा आफ्नो गतिविधिहरु सञ्चालन गर्न सहयोग गर्ने प्रविधिलाई स्थानीय प्रविधि भन्न सकिन्छ ।

स्थानीय क्षेत्रमा रहेका साधनको उपयोग गरी परम्परागतरूपमा विभिन्न प्रकारका सामाग्रीहरु बनाउँदै आइरहेको पाइन्छ । यसरी समानहरु बनाउने कामलाई हाम्रो मौलिक उद्यमशीलताको रूपमा लिइन्छ । स्थानीयस्तरमा वस्तुको उत्पादन गरी आवश्यकताहरु पूरा गर्ने कार्य वा व्यवसायलाई स्थानीय पेशा भनिन्छ ।

बाँसका चोयाको डोको, डालो, केतुकेवाट डोरी, सालको पातवाट दुना, टपरी बनाउने जस्ता कार्यहरुले आफूलाई आवश्यक परेको समयमा उक्त सामग्रीहरु उपयोग गर्न पाइन्छ। आफूलाई बढी भएमा यस्ता सामग्रीहरु नजिकका बजारमा गएर बिक्रीवितरण गरी अर्थोपार्जन पनि गर्न सकिन्छ।

डोको बुन्दै

सालका पातको टपरी

बाँसको चोया काटेर डोको डालो बनाउने, पातवाट टपरी, दुना बनाउने र परम्परागत रूपमा गरिने अन्य यस्ता धेरै प्रकारका कार्यहरु हाम्रो घरायसी जीवनका अत्यन्त आवश्यक पर्ने वस्तुहरुको उत्पादन गर्नमा सहायक सिद्ध भइरहेका छन्। एक पुस्तावाट अर्को पुस्तामा परम्परागत रूपमा प्रविधि हस्तान्तरण हुने यसप्रकारका पेशाहरुमा विशेष तालिम परिश्रम लगानी गरेको नदेखिए तापनि यसको आफ्नै महत्व र औचित्य रहेको प्रष्टसँग बुझ्न सकिन्छ। यसप्रकारका उत्पादनले हाम्रो आवश्यकताहरु पूरा गरेका छन् भने अर्कोतिर हामीलाई आफ्नो आवश्यकतामा स्व:निर्भर हुनका लागि सहयोग गरेका छन्। जसले गर्दा हाम्रा घरायसी आवश्यकताहरु पूरा गर्नका लागि सधैं बजारकै मात्र मुख ताक्नु पर्ने अवस्था रहेको छैन। तथापि यसप्रकारका परम्परागत उद्यमशीलताका कार्यहरु बिस्तारै लोप हुँदै गएको पाइन्छ।

अभ्यास

१ उद्यमशीलता भनेको के हो ? स्थानीय उद्यमशीलताको कुनै दुई उदाहरण दिनुहोस्।

२ स्थानीय पेसा र प्रविधिले मानिसको दैनिक आवश्यकता पूरा गर्नमा कसरी सहयोग पुर्याउँछ ? उदाहरणसहित लेख्नुहोस्।

परियोजना कार्य

तपाईंको नजिक रहेको र स्थानीय ज्ञान र सीपसँग सम्बन्धित कार्य गर्ने कुनै व्यक्तिसँग छलफल गरी उक्त कार्यको बारेमा कक्षामा जानकारी गराउनुहोस् ।

पाठ २ : व्यवसायिक उद्यमशीलताको महत्व

उद्यमशीलता भनेको काम वा व्यवसाय गर्नमा सक्रिय रही अर्थोपार्जन गर्नु हो । हाम्रो समाजमा परम्परागत ज्ञान र सीपमा आधारित व्यवसायिक उद्यमशीलताका कार्यहरु भैरहेका छन् । यस्ता प्रकारका व्यवसायिक सीपको विकासमा स्थानीय तहहरुले सहयोग समेत पुर्याउँदै आइरहेका छन् । बनेपा नगरपालिकाकले पनि विभिन्न समयमा मुढा बनाउने, खेलौनाहरु निर्माण गर्ने, मैनुबत्ती बनाउने साबुन बनाउने, धूप बनाउने जस्ता मौलिक व्यवसायिक सीपहरुको तालिमको व्यवस्था गर्ने गरेको पाइन्छ । यसले नगरबासीलाई उद्यमी बन्न वा रोजगारमा लाग्न सहयोग पुर्याइरहेको छ ।

व्यवसायिक उद्यमशीलताको महत्व :

- आफ्नो घरायसी आवश्यकताहरु परिपूर्ति गर्न
- परम्परागत सिपको संरक्षण र हस्तान्तरण गर्न
- घरकै मानिसहरु मिलेर वा थोरै मानिसहरुको सहभागितामा सञ्चालन गर्न सकिने घरेलु तथा कुटीर उद्योगको स्थापनामा सहयोग पुर्याउन
- उत्पादित विभिन्न वस्तुहरुलाई बिक्री वितरण गरी आर्थिक उपार्जन गर्न
- स्थानीयरूपमा उपलब्ध हुने विभिन्न कच्चा पदार्थहरुको सदुपयोग गरी सामग्री उत्पादन गर्न
- कम मूल्य र न्यून मूल्य पर्ने स्थानीयस्तरमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थको प्रयोग गर्न
- आत्मनिर्भर बन्न
- सोही प्रकृतिका सामग्रीहरु बजारबाट खरिद गर्दा हुने खर्च लाई न्यूनीकरण गर्न
- आफ्नो मौलिकता र विशिष्टताको संरक्षण सम्बर्धन गर्न
- परम्परागत ज्ञान सीपलाई राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय चिनाउन

अभ्यास

१ व्यावसायिक उद्यमशीलताको कुनै छ महत्व हरूको सूची बनाउनुहोस्

२ स्थानीय व्यावसायिक उद्यमशिलताले स्थानीयस्तरमा उपलब्ध हुने कम मूल्य पर्ने सामग्रीहरूको सदूपयोगमा कसरी सहयोग पुर्याउँछ ? उदाहरणसहित लेख्नुहोस् ।

३ स्थानीय उद्यमशीलता सम्बर्धनको बारेमा सचेतना फैलाउने खालका दुईवटा नाराहरू लेख्नुहोस ।

परियोजना कार्य

१ स्थानीय व्यवसायीक उद्यमशिलताले घरेलु तथा कुटीर उद्योगको स्थापना, सञ्चालन र आयआर्जनमा के कस्तो सहयोग पुर्याउन सक्छ? भन्ने बारेमा मौलिक परम्पराको ज्ञान भएको कुनै ३ जना मानिसहरूसँग छलफल गरी प्राप्त निष्कर्षलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

पाठ ३ : व्यवसायिक उद्यमशीलताका समस्या र समाधानका उपायहरु

हाम्रो परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधिसँग जोडिएको स्थानीय उद्यमशीलताको विकास र विस्तारमा विभिन्न समस्याहरु छन् । त्यसमध्ये केही प्रमुख समस्यालाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- स्थानीय व्यवसायिक उद्यमशीलताको विज्ञापन नहुनु
- परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधि हस्तान्तरण सन्तोषजनक नहुनु
- नयाँ पुस्ताले परम्परागत ज्ञान सीप र प्रविधिमा चासो नदिनु
- पर्याप्त तालिमको व्यवस्था नहुनु
- उद्योगबाट उत्पादित कम मूल्यमा पाइने आकर्षक उत्पादनहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्नु
- स्थानीय व्यवसायी उद्यमशीलतालाई नीतिगत रूपमै संरक्षण र संवर्धन गर्नमा समस्याहरु हुनु
- व्यवसाय सञ्चालनका लागि आर्थिक अभाव हुनु

माथि उल्लेखित समस्याहरुको समाधानका लागि स्थानीय तहहरुले नियम र कार्यक्रमहरु बनाइ लागू गर्ने दिशामा अभै प्रयत्नशील हुनुपर्दछ । व्यवसायिक उद्यमशीलताको संरक्षण र सम्बर्धनमा देखिएका समस्याहरुको समाधान गर्नमा व्यक्ति समाज र राष्ट्रकै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । देशको सरकारले विभिन्न स्थानीय तहहरुमार्फत बासिन्दाहरुमा रहेको स्थानीय व्यवसायिक ज्ञान, सीप र क्षमता हरुलाई नीतिगत रूपमै प्रवर्धन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक देखिन्छ । यदि यस्तो हुन सकेमा एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा मौलिक ज्ञान सीप क्षमता र दक्षताहरु हस्तान्तरण र पुस्तान्तरण हुँदै जाने सम्भावना प्रबल रहिरहन्छ ।

हाम्रो स्थानीय व्यवसायिक उद्यमशीलताबाट उत्पादित विभिन्न प्रकारका सामग्रीहरुको उचित बजार व्यवस्थापन विज्ञापन र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा पहिचान गराउनका लागि प्रयत्न गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक देखिन्छ । विभिन्न उद्योगहरुले आधुनिक मेसिनको प्रयोग गरी उत्पादन गर्ने सामग्रीहरुको गुणस्तर र मूल्यसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्नेगरी हामीले यस्ता व्यवसायिक सामग्रीहरुको उत्पादनलाई जोड दिनुपर्ने हुन्छ । यस्तै बजारको माग, आवश्यकता र चाहना बमोजिम उद्यमशीलतालाई विकास र विस्तार गर्दै लैजानुपर्ने हुन्छ । आजको समय विज्ञान र प्रविधिको समय हो । हाम्रो स्थानीय सीप र

उद्यमशीलताको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा पहिचान गराउनमा यिनै विज्ञान प्रविधिका विभिन्न उपायहरु उपकरणहरुको उपयोग गर्न सकिन्छ ।

अभ्यास

१ स्थानीय व्यावसायिक उद्यमशीलतामा देखापरेका समस्याहरुको सूची बनाउनुहोस् ।

२ स्थानीय व्यवसायी उद्यमशीलतामा देखापरेका समस्याहरुको समाधानको उपायहरुको सूची बनाउनुहोस् ।

३ परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधिको हस्तान्तरण सन्तोषजनक नहुनुका कारणहरु छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

स्थानीय उद्यमशीलताबाट उत्पादन हुने सामग्रीहरुको बिक्रीवितरणमा आधुनिक मेसिनले कस्तो चूनौती थपिदिएको छ ? स्थानीय बजारको अध्ययन गरी एक लेख तयार पार्नुहोस् ।

एकाइ ५ : योग तथा प्राणायाम

पाठ १ : योग तथा प्राणायामको परिचय

'योग' शब्दको शाब्दिक अर्थ 'जोड्नु' भन्ने हुन्छ । यसरी हेर्दा आत्माको परमात्मासंगको मेल वा जोडलाई योग भनिन्छ । योगले मानवीय चेतनाको अधिकतम विकास गरी सम्पूर्ण जगतको रहस्य सिकाउँदै आनन्दको उच्चतम अनुभूति गराउँछ । पौराणिक कालदेखि नै योग, ध्यान, प्राणायामको संयोजनबाट शारीरिक तथा मानसिक स्वस्थता, आत्मिक शान्ति तथा सांसारिक बन्धनबाट मोक्ष प्राप्तिसम्म गर्न सकिन्छ भन्ने विश्वास रहिआएको छ ।

महर्षि पतंजली का अनुसार योगका आठओटा अङ्गहरू रहेका हुन्छन् :

- यम
- नियम
- आसन
- प्राणायाम
- प्रत्याहार
- धारणा
- ध्यान
- समाधि

'प्राणायामको' शाब्दिक अर्थ 'प्राणवायु' (सास फेर्ने हावा) लाई व्यक्ति आफैँले नियन्त्रण गर्ने तथा सामान्य अवस्था भन्दा फरक किसिमले चलायमान गर्ने अवस्था बुझिन्छ । प्राणायामलाई योगका आठ अङ्गमध्येको एक अङ्ग पनि मानिन्छ । योगलाई समग्र रूपले हेर्दा शरीर र मनलाई जोड्ने वा एकाग्र बनाउने वा एकैसाथ नियन्त्रणमा ल्याउने विधि बुझिन्छ । योग, ध्यान र प्राणायाममध्ये शारीरिक आरोग्यता तथा मानसिक शान्तिको अवस्थामा प्रवेश गर्नका लागि तत्कालै सुरु गर्न सकिने विधि चाहिँ प्राणायाम हो ।

प्राणायामको अभ्यासबाट शरीरले सामान्य अवस्थामा भन्दा बढी अक्सिजन प्राप्त गर्दछ, साथै शरीरभित्र जम्मा भएर रहेको विकार वस्तुहरूलाई बाहिर फ्याँक्ने काम पनि गर्दछ । यसबाहेक मानिसको मनको चञ्चलतालाई कम गर्ने, ध्यानलाई केन्द्रित गर्ने स्मरणशक्ति विकास गर्ने, आकर्षक व्यक्तित्व निर्माण गर्ने, रचनात्मक सोचाइहरूको विकास गर्ने साथै आफूले चालेका कुनै पनि कदममा सफलता हासिल गर्ने कार्यका लागि प्राणायाम महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

प्राणायामलाई अझ सजिलोसँग बुझ्ने सन्दर्भमा यहाँ तीनवटा प्रक्रियाहरू उल्लेख गरिएको छ : पूरक, कुम्भक र रेचक ।

पूरक: नियन्त्रित रूपमा स्वासलाई भित्र तान्ने प्रक्रिया

कुम्भक: स्वासलाई आफ्नो क्षमताअनुसार रोकेर राख्ने प्रक्रिया

रेचक : लिइएको स्वासलाई नियन्त्रित रूपमा छोड्ने प्रक्रिया ।

प्राणायामको अभ्यास गर्दै

योग गर्नाले विभिन्न खालका शारीरिक समस्याहरुबाट समेत टाढा रहन सकिन्छ । त्यसैले मानिसहरुले "गरौ योग, रहौ निरोग" पनि भन्ने गर्दछन् ।

अभ्यास

- १ योग र प्राणायामको शाब्दिक अर्थ लेख्नुहोस् ।
- २ योगका अंगको सूचि बनाउनुहोस ।
- ३ प्राणायामको महत्वको बारेमा एक अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।
- ४ प्राणायामका मुख्य प्रक्रियाहरुको सूचि तयार गर्नुहोस्

परियोजना कार्य

योगको बारेमा जानकारी भएको मानिससँग छलफल गरी योगका आठवटा अंगहरुको बारेमा जानकारी दिई एउटा छोटो लेख तयार पार्नुहोस ।

पाठ २ : योग तथा प्राणायामको महत्व

हामीले योगमार्फत मानवीय चेतनाको अधिकतम विकास गर्न सक्ने कुराको बारेमा उल्लेख गरिसकेका छौं । यस्तै आनन्दको उच्चतम अनुभूति गराउनुलाई योगको एक प्रमुख लक्ष्य मान्न सकिन्छ । योग गर्नाले मानिसलाई आत्मसन्तुष्टि प्राप्त भई सकारात्मक उर्जाको समेत विकास हुनसक्छ । आजभोलि मानिसहरु धेरै प्रकारका तनाव र चिन्ताहरु लिनै गर्दछन् । मानिसहरुलाई उक्त तनाव र चिन्ताबाट मुक्त बनाउन पनि योगको ठूलो महत्व रहेको हुन्छ । नियमित रूपमा योग गर्ने मानिसहरु अन्य मानिसहरु भन्दा फूर्तिला र स्वस्थ हुने गरेको देखिन्छ ।

योग तथा प्राणायामका प्रमुख महत्वहरु यसप्रकार रहेका छन् :

- योगले मन शान्त बनाउँछ
- स्मरण शक्ति वृद्धि गर्दछ
- शारीरिक सुगठनमा सहयोग पुर्याउँछ
- नैतिक तथा व्यक्तित्व विकासमा सहयोग पुर्याउँछ
- मानसिक तनाव, डिप्रेसन, मोटोपन, अम्लपित्तजस्ता विभिन्न प्रकारका समस्याहरू हुन नदिन सहयोगी सिद्ध हुने गर्दछ ।

अभ्यास

- १ योगले मानिसहरुमा सकारात्मक सोचको विकास कसरी गर्न सक्छ ?
- २ योगका कुनै तीनवटा महत्वको सूचि तयार पार्नुहोस् ।
- ३ “योग र शारीरिक स्फूर्ति” को सम्बन्धको बारेमा उल्लेख गर्नुहोस् ?

पाठ ३ : योग अभ्यास

योग अभ्यासलाई सहि समयदेखि नै हाम्रो दैनिक जीवनको अंग बनाउन सकेमा यसले चौतर्फी फाइदा पुर्याउँछ ।

सूर्य नमस्कार एउटा प्रमुख योग अभ्यास हो । सूर्य नमस्कार अभ्यासको धेरै फाइदाहरु रहेका छन् । यसले वजन घटाउन सहयोग गर्ने र मांसपेशी सुदृढ बनाउने गर्दछ । नियमित रूपमा योग गर्नेहरुमा पाचन प्रणालीमा सुधार हुन्छ र अनिद्रासँग लड्न मद्दत पुग्दछ । महिलाहरुमा रजस्वाला चक्र नियमित गर्नमा पनि योग सहयोगी रहन्छ । त्यस्तै आन्तरिक अंगहरु सुदृढ बनाउन, स्नायु प्रणालीमा सन्तुलन ल्याउन, रगतमा चिनीको स्तर कम गर्न, तनाव स्तर कम गर्न र पेटको रोगहरु कम गर्न पनि योग धेरै नै प्रभावकारी रहने गर्दछ ।

आज हामीहरु एउटा महत्वपूर्ण योग अभ्यासको बारेमा चर्चा गर्नेछौं ।

सूर्य नमस्कार गर्नका लागि हामीले विभिन्न प्रकारका १२ वटा आसनहरुको अभ्यास गर्नुपर्छ, जसलाई हामीहरु चरणबद्ध रूपमा तल प्रस्तुत गर्दछौं ।

१. प्रणाम आसन: सिधा उभिएर दुबैहात छातीको अगाडि जोडी ढाड कम्मर सिधा राखी नमस्कार गर्ने
२. हस्तउत्थान आसन: सास तान्दै दुवै हातलाई टाउको पछाडि लगि शरिरलाई समेत पछाडि झुकाउने
३. पादहस्तासन : सास छोड्दै कम्मर भन्दा माथिको भागलाई अगाडि झुकाउँदै घुँडा नखुम्चाईकन दुवै हातले खुट्टालाई छुने
- ४ अर्ध सञ्चालन आसन साथ लिँदै दुवै हात खुट्टाको दायाँबायाँ राखी दायाँ खुट्टालाई पछाडि लगि घुँडाले भूमिमा टेक्ने र माथि हेर्ने
- ५ पर्वतासन : सास छोड्दै दुवै खुट्टा पछाडि राखी हात र खुट्टाको बलमा उभिने र पहाड जस्तै बनी नाइटोलाई हेर्ने
- ६ अष्टाङ्ग नमस्कार आसन: सामान्यरूपमा दुवै घुँडा र छाती समेत जमिनमा राखी पुठालाई माथि उठाउने
- ७ भुजङ्गासन : शरीरलाई जमिनमा राखी साथ दिँदै नाइटोभन्दा माथिको भागलाई जमिनदेखि माथि उठाउने

८ पर्वतासन : दुवै खुट्टा पछाडि राखी हात र खुट्टाको बलमा उभिने र पहाडजस्तै पनि आफ्नो नाभीमा हेर्ने

९ अश्व संचालन आसन : दुवै हातको बीचमा नयाँ कोटा ल्याई बाया खुट्टाको बुढाले जमिन नछोड्ने र माथि हेर्ने

१० पादहस्तासन : सास छाड्दै फेरि पादहस्तासन मा आउने

११ हस्त उत्थान आसन : सास लिँदै कम्मर भन्दा माथिको भागलाई माथि उठाउँदै माथि आइ पछाडि भुकी हस्त उत्थान आसनमा आउने

१२ प्रणाम आसन : सास छोड्दै प्रणाम आसनमा आउने

अभ्यास

१ सूर्य नमस्कार का १२ वटा आसनको नाम लेख्नुहोस् ।

२ सूर्य नमस्कारका शुरूका छ वटा आसनहरूको संक्षेपमा चर्चा गर्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

विषय शिक्षकको सहयोग लिई सूर्य नमस्कारको अभ्यास गर्नुहोस् ।

एकाइ ६ : विकास निर्माण र वातावरण

पाठ १ : दीगो विकासको परिचय

विकास भनेको सकारात्मक परिवर्तनको प्रक्रिया हो । कुनैपनि स्थानमा गरिने गुणात्मक र परिमाणात्मक परिवर्तनको प्रक्रियालाई विकास भन्न सकिन्छ तर यस्तो परिवर्तन सकारात्मक हुनुपर्दछ । कुनै पनि स्थानमा बाटो, बिजुली, खानेपानी अथवा मानिसलाई फाइदा पुग्ने खालका कामहरु गर्नु विकास हो । मानवीय जीवनलाई सहज र गुणात्मक बनाउनका लागि विकास आवश्यक हुन्छ । प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोगमार्फत विकासका गतिविधिहरु अगाडि बढाउन सकिन्छ ।

दीगो शब्दको शाब्दिक अर्थ लामो भन्ने हुन्छ । यसरी हेर्दा दीगो विकास भन्नाले लामो समयसम्म टिकिरहने विकासलाई बुझ्नुपर्छ । एकचोटी विकास निर्माणको काम गरिसकेपछि यदि त्यसले लामो समयसम्म प्रतिफल दिन सक्छ भने त्यसलाई दीगो विकास भनिन्छ । सामान्यतया विनाश बिनाको विकास नै दीगो विकास हो ।

भावी पुस्ताको आवश्यकता परिपूर्ति गर्नसक्ने प्राकृतिक स्रोतहरुको अवस्थामा खलल वा सम्भौता नगरिकन वर्तमान पुस्ताका आवश्यकताहरु परिपूर्ति हुनेगरी विकासका गतिविधिलाई सञ्चालन गर्नुलाई दीगो विकास भन्न सकिन्छ ।

यदि कुनै स्थानमा एकपटक बाटो खोलिसकेपछि त्यसले दीर्घकालसम्म त्यहाँका बासिन्दाहरुलाई सुविधा प्रदान गरेमा त्यस बाटो खन्ने कामलाई दीगो विकासको रुपमा हेर्न सकिन्छ । तर यसरी खनिएको बाटोले मानिसलाई सुविधा पुर्याउनुको सट्टामा दुखः हैरानी दिने वा प्रकृतिको क्षयीकरण गर्ने कार्य गर्दछ भने यसलाई दीगो विकासको रुपमा हेर्नुहुँदैन । प्राकृतिक स्रोत साधनको अवस्था र वातावरणले बहन गर्नसक्ने जति गतिविधिहरुलाई ध्यानमा राखी सञ्चालित विकासका कार्यक्रमहरु दीगो हुने गर्दछन् ।

अभ्यास

१ दीगो विकासको शाब्दिक अर्थ लेख्नुहोस् ?

२ विकास भनेको के हो ?

३ दीगो विकासबाट कसरी लामो समयसम्म सकारात्मक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिन्छ ?

४ दीगो विकास गर्ने क्रममा ध्यान दिनुपर्ने मुख्य कुराहरु के के हुन् ?

परियोजना कार्य

दीगो विकासको अवधारणा Brutland आयोगले विकास गरेको हो । विषय शिक्षक र अन्य स्रोत सामग्रीहरूको सहयोग लिई दीगो विकासको अवधारणाको बारेमा एक अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

पाठ २ : दीगो विकासको महत्व

वातावरण संरक्षण गर्दै विकासको प्रतिफल हासिल गर्नका लागि दीगो विकास आवश्यक हुन्छ । पृथ्वीका स्रोत र साधनको नाश पनि नगर्ने, मानिसहरूको आर्थिक र सामाजिक जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने काम दीगो विकास हो । विकास निर्माणका कार्यहरू संचालन गर्दा वातावरण अनुकूल हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई दीगो विकासले आत्मसात गरेको हुन्छ । त्यसैले विकासलाई दीगो हुनेगरी संचालन गर्नका लागि वातावरणमा प्रतिकूल कार्यहरू गर्नुहुँदैन ।

विकास निर्माण गर्नका लागि प्राकृतिक स्रोत साधनको भरपुर प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै विकास गर्ने भनेकै वातावरणमा हो । तसर्थ विकास निर्माणले वातावरणलाई पनि प्रभाव पार्दछ, जस्तै बाटो खन्न वा विद्यालय, स्वास्थ्यचौकी वा अन्य कुनै सार्वजनिक महत्वको भवन बनाउन घाँसे मैदान चरनक्षेत्र वा वनजंगलको क्षेत्रलाई प्रयोगमा ल्याइएको हुन्छ । यसरी सार्वजनिक महत्वको कुनै पनि विकास निर्माणको काम गर्नेक्रममा उपयोगमा ल्याइने वातावरणीय पक्षहरूलाई सकेसम्म कम हानी वा क्षति हुने गरी विकासको गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ । अन्यथा एकपटक गरिएको विकासले हामीलाई हाम्रो वातावरणलाई पटकपटक क्षति पुर्याउन सक्छ । उद्योग कलकारखानाको विकास गर्ने क्रममा वातावरणको वहनक्षमतालाई ख्याल गरिएन भने त्यस क्षेत्र प्रदूषित हुन गई मानव स्वास्थ्यलाई नै प्रतिकूल असर पर्नसक्छ । दीगो विकासका महत्वहरू तल उल्लेख गरिएका छन् :

- विकासका प्रतिफलहरूमा समानता कायम गर्न सकिने
- वातावरणका स्रोत साधनको संरक्षण र संवर्धन हुने
- मानिसहरूमा दायित्व बोध हुने
- पारिस्थितिक पद्धतिको संरक्षणमा सहयोग हुने
- विकासलाई दीगो बनाउन प्रयत्न गर्दा स्थानीय जनसमुदायले यथेष्ट सहभागिता जुटाउने
- दीगो विकासले पृथ्वीको वहन क्षमताको परिधि भित्र रहने
- भावी पुस्ताको लागि उज्ज्वल भविष्य सुनिश्चित गर्न मद्दत पुर्याउने
- प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको अत्यधिक उपयोगको प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न सहयोग पुर्याउने
- उच्च आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न मद्दत पुग्ने
- प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको उपयोग, पूनर्चक्रण, पुनः उपयोग र नवीकरणमा प्राथमिकता दिने

अभ्यास

१ दीगो विकासका महत्वहरूको सूचि तयार पार्नुहोस् ।

२ दीगो विकास र पारिस्थितिक पद्धतिको संरक्षमा कस्तो सम्बन्ध रहेको हुन्छ ?

३ दीगो विकासले मानवीय स्रोतको विकासमा कसरी सहयोग पुर्याउँछ ?

परियोजना कार्य

अभिभावक वा शिक्षकको सहयोग लिई तपाईंको वरपर संचालित विकासका आयोजनाहरू मध्ये वातावरण संरक्षणमा र संवर्धनलाई पनि ध्यान दिई सञ्चालित विकास आयोजनाको पहिचान गरी त्यसको बारेमा एउटा छोटो परिचयात्मक लेख लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

पाठ ३ : विकास निर्माणले वातावरणमा पारेको प्रभाव

मानवीय जीवनको गुणात्मक र परिमाणात्मक उन्नतिका लागि विकासको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विकासका गतिविधिहरूलाई प्रकृतिमैत्री र दीगो हुनेगरी सञ्चालन गर्न सकेमात्र त्यसको प्रतिफल लामो समयसम्म प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

विकास निर्माणका सकारात्मक प्रतिफलका साथै केही नकारात्मक असर पनि हुनसक्छन् । विकास निर्माण बाट प्राप्त हुने प्रतिफल हरु सकारात्मक वा नकारात्मक के हुने भन्ने कुरा हामीले सञ्चालन गरेको विकासबाट आयोजनाहरूको प्रकृतिमाथि निर्भर रहन्छ । कुनै पनि प्रकारको विकासमा कार्यहरू गर्दा वातावरणलाई सकेसम्म कम क्षति हुने गरी कार्य गर्नुपर्दछ । यदि यस्तो हुन सकेमा हाम्रो वातावरण मानव जाति र सम्पूर्ण जीवजन्तु तथा वनस्पतिहरूलाई समेत दीर्घकालसम्म फाइदा पुग्न सक्छ ।

विकासको सकारात्मक प्रतिफलहरूका कारण मानवीय जीवन सुखी र सम्वृद्ध हुन सक्दछ । बाटो बनाउने क्रममा सडक पेट्टीमा रुख विरुवा पनि रोप्ने, जलाशयहरू निर्माण गर्ने जस्ता कामहरूले मानिसहरूलाई सकारात्मक प्रतिफल दिन्छ । धेरै मानिसहरूलाई सफा पानी र चिकित्सा सेवाको सुविधा प्राप्त हुने र यसको कारणले जीवनको गुणस्तरीयतामा वृद्धि भैरहेको छ । मानिसहरूले उद्योग, व्यवसाय र अन्य अर्थोपार्जनका क्षेत्रहरूमा अवसरहरू प्राप्त गरिरहेका छन् । बढ्दो आर्थिक गतिविधि बाट प्राप्त आम्दानीको उपयोग गरी पर्यावरणको संरक्षण र सम्बर्धनमा खर्च गर्न सकिन्छ । भौतिक विकासको बृद्धिसँगै प्राकृतिक श्रोत र साधनको संरक्षण र सम्बर्धनका लागि प्रचारप्रसार गर्न र विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरू लागू गर्न सहयोग पुगिरहेको छ । प्रचारप्रसार र वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिने जस्ता कार्यहरूले गर्दा बनेपा नगर क्षेत्रको वनजंगल संरक्षणमा सहयोग पुगिरहेको छ ।

विकासका गतिविधिहरू दीर्घकालीन योजनाहरूका साथमा सञ्चालन गरिएन भने यसले धेरै नकारात्मक प्रभावहरू पनि पार्न सक्दछ । सडक विस्तार गर्दा पहिरो जाने, वन र खेतीयोग्य जमिन अतिक्रमित हुँदै जाने समस्या धेरै तिर देखिएको छ । भौतिक विकास भैरहेको क्षेत्रमा आवास र पूर्वाधारको माग बढ्न गइ उक्त माग पूरा गर्न सकिदैन, त्यसैले त नेपालका अधिकांश सहरहरूमा बस्ती विस्तार अनियन्त्रित बनेको छ । । सहरी क्षेत्रका धेरै मानिसहरू एकै ठाउँमा गुजुमुज्ज भएर बस्ने गर्दछन् । जसले गर्दा पूर्वाधार र अन्य आवश्यकीय वस्तुहरूको आपूर्ति र स्वस्थ जीवनयापनमा चुनौति थपिन जान्छ ।

सामाजिक विकृतिहरू पनि बढ्न सक्छन् । शिक्षित र कामकाजी उमेरका मानिसहरू ग्रामीणबाट शहरी क्षेत्रहरूमा सर्दा brain drain को समस्या देखिन सक्छ । सहरी र ग्रामिण दुवै क्षेत्रमा श्रमिक र कामकाजी मानिसहरूको जीवनस्तर घट्न सक्छ । अव्यवस्थित र अनियन्त्रित बसाइको कारण उर्जाको मागमा उल्लेखनीय वृद्धि भइ हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन र यातायातको साधनहरूको वृद्धि भइ वायु प्रदूषण र अन्य प्रदूषणहरू बढ्न सक्छ । बनेपा नगर मै पनि फोहोरमैला व्यवस्थापन र पूण्यमति खोलामा वर्षामा देखिने डुवानको समस्या बढेको छ । भूमि र पानी प्रदूषण बढ्ने, ढललाई नदीमा मिसाउने क्रम बढ्ने र समग्रमा बसाइ अस्वस्थ बन्ने गर्दछ ।

अभ्यास

१ विकास निर्माणले वातावरणमा के-कस्ता पार्दछ ?

२ वातावरणमा नकारात्मक असर नपर्ने गरी विकास निर्माणका आयोजनाहरू कसरी संचालन गर्न सकिन्छ ?

३ विकास निर्माण गर्दा वातावरणीय स्रोत साधनको पनि संरक्षण गर्न सकेमा यसले हामीलाई कसरी फाइदा पुर्याउँछ ?

परियोजना कार्य

कुनै एउटा विकास आयोजना स्थलको अवलोकन गर्नुहोस् र त्यसले प्राकृतिक वातावरणमा पारेको प्रभावको बारेमा विषय शिक्षकसँग छलफल गरी विद्यालयबाट प्रकाशित हुने भित्तेपत्रिकाका लागि एक लेख तयार पार्नुहोस् ।

एकाइ ७ : सामाजिक र सरकारी संस्थाहरु

पाठ १ : बनेपा नगरपालिका भित्रका सामाजिक र सरकारी संस्थाहरु

सामाजिक संस्था भनेको समाजको लागि आवश्यक पर्ने संघ संस्था हुन् । यी संस्थाहरुले मूलतः समाजमा रहेका समस्याहरुलाई समाधान गर्न सहयोग पुर्याउँछन् ।

सामाजिक संस्थाले जाति, भाषा, पेशा, धर्म आदि कुनै पनि आधारमा भेदभाव नगरी समाजका पछाडि परेका वर्ग र समुदायका मानिसहरुको सशक्तीकरण, आय आर्जनका लागि सीप विकास र क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग पुर्याउने गर्दछन् । यसैगरी कतिपय संघसंस्थाहरु विपद् व्यवस्थापन र विपदमा परेका मानिसहरुको जीवन रक्षाका निम्ति कार्य गर्दछन् । यिनिहरुले समाजलाई एउटा असल दिशा प्रदान गर्न पनि सहयोग पुर्याउँछन् ।

बनेपा नगरक्षेत्रमा जनताको स्वास्थ्य, शिक्षा र जनजीविकाको क्षेत्रमा काम गर्ने धेरैवटा संघ संस्था रहेका छन् । त्यस्ता संस्थाहरुले अन्य व्यक्ति, संघ संस्थाका साथै स्थानीयसँग समेत समन्वय गरी आफ्नो नीति अनुसारको कार्यक्रमहरुको योजना र संचालन गर्ने गर्दछन् । तिनीहरुले स्वास्थ्य, शिक्षा, सामाजिक रुपान्तरण, न्यून वर्गीय मानिसहरुको उत्थान लगायतका उद्देश्यहरु परिपूर्ति गर्नका लागि विभिन्न प्रकारका काम गर्दछन् ।

नेपाल सरकारबाट संचालित विभिन्न संस्था/निकायहरु:- नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, वडा कार्यालयहरु, वन कार्यालय, वातावरण सम्बन्धी कार्यालयहरु, प्रहरी चौकी, स्वास्थ्य चौकी लगायतका स्वास्थ्य संस्थाहरु, विद्यालयहरु आदि सरकारी कार्यालयहरुको रुपमा सञ्चालनमा रहेका हुन्छन् ।

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय निकायको सहयोगमा विभिन्न प्रकारका गैरसरकारी संस्थाहरुले पनि सामाजिक कार्यहरु गर्दै आएका छन् । नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, रेयुकाई, जेसिस, लायन्स क्लब, लियो क्लब, लगायतले बनेपा नगर र लक्षित नगरबासीको सेवाका लागि कार्यहरु गरेका छन् । बनेपा नगरपालिकाका बासिन्दाहरुको लागि रेयुकाई एडको मासुनागा अस्पतालले निःशुल्क आँखाको रोग मोतिविन्दु शल्यक्रिया समेत गर्ने गरेको छ । त्यस्तै समाजसेवाको भावना भएका मानिसहरुको समूह मिली गुठी तथा समूह र क्लवहरु गठन गरी सामाजिक कार्यहरु गर्दै आएको देख्न सकिन्छ ।

बनेपा नगरपालिका भित्र रहेका केही प्रमुख सामाजिक संस्थाहरूको नाम तल दिइएको छ :

काभ्रे उपत्यका खानेपानी बोर्ड	बनेपा ८	स्वच्छ खानेपानी व्यवस्थापन
ईलाका हुलाक कार्यालय बनेपा	बनेपा ८	चिठीपत्र मार्फत सञ्चार सुविधा
नेपाल बनेपा प्राविधिक शिक्षालय	बनेपा ५	प्राविधिक शिक्षा उपलब्ध गराउने कार्य
इलाका प्रहरी कार्यालय	बनेपा ५	शान्तिसुरक्षा अमनचयनका लागि कार्य गर्ने
जिल्ला ट्राफिक प्रहरी कार्यालय	बनेपा ८	ट्राफिक नियमहरू को बारेमा सचेतना फैलाउने र सुविधाहरू प्रदान गर्ने
जिल्ला आयुर्वेद केन्द्र	बनेपा ५	आयुर्वेदिक शिक्षा र सुविधा उपलब्ध गराउने
नेपाल खानेपानी संस्थान	बनेपा ५	स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध गराउने
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	बनेपा ९	विद्युत्को सेवा उपलब्ध गराउने
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	बनेपा ७	आर्थिक सेवा उपलब्ध गराउने
नेपाल टेलिकम	बनेपा ८	दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित सेवा उपलब्ध गराउने
कृषि सेवा केन्द्र	बनेपा	कृषि क्षेत्रका विभिन्न समस्याहरू समाधान गर्न सहयोग पुर्याउने र किसान लक्षित कार्यहरू गर्ने

त्यस्तै बनेपा नगरपालिकाभित्र विभिन्न प्रकारका संस्था र क्लबहरूले पनि सामाजिक कार्यहरू गर्ने गरेका छन् । केहीको नाम तल दिइएको छ :

नेपाल परिवार नियोजन सङ्घ	परिवार नियोजन र परिवार योजनासँग सम्बन्धित कार्यहरू गर्ने
रेडक्रस	स्वास्थ्य र विपत्तको समयमा सहयोग पुर्याउने काम गर्ने
काभ्रे उद्योग वाणिज्य संघ	उद्योग र वाणिज्य क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धनमा
रेयुकाई मासुनागा आँखा अस्पताल	नेत्रको स्वास्थ्य सम्बन्धी कामहरू गर्ने
नेपाल हृदयरोग निवारण प्रतिष्ठान	हृदयरोग निवारणका लागि आवश्यक कार्य गर्ने

चेतना केन्द्र	सामाजिक र नेतृत्व विकासका कार्यक्रमहरु गर्ने
लियो र लायन्स क्लव	सामाजिक र नेतृत्व विकास कार्यक्रमको आयोजना गर्ने
पतञ्जली योग समिति	योग मार्फत असल स्वास्थ्य प्रवर्द्धन सहयोग पुर्याउने
घरेलु तथा साना उद्योग महासंघ	सानो पुँजिबाट सञ्चालन हुन सक्ने घरेलु तथा साना उद्योगको विकास र विस्तारमा सहयोग पुर्याउने
जिल्ला सहकारी संघ	सहकारी संस्थाहरूको विकास र विस्तार मार्फत आम मानिसहरूको आर्थिक स्थितिमा सुधार गर्ने प्रयत्न गर्ने
हंसदा योग आश्रम, बनेपा १०	योग मार्फत असल स्वास्थ्य प्रवर्द्धनमा सहयोग पुर्याउने

माथि उल्लेखित संस्थाहरू र क्वबभन्दा बाहेक यस नगरपालिकाभित्र गुठीहरुले पनि समाजको चौतर्फी विकासमा सहयोग पुर्याउने खालका विभिन्न प्रकारका सेवाहरु उपलब्ध गराइरहेका छन् । यी गुठीहरुले आफ्नो सामाजिक र सांस्कृतिक मूल्य मान्यता र परम्परालाई जोगाउँदै समाजको उन्नति र विकासमा महत्वपूर्ण सहयोग गरिरहेका छन् ।

सामाजिक संस्थाको आफ्नै किसिमको महत्व रहेको छ । संस्थाहरु निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि स्थापित भएका हुन्छन् । ती संस्थाहरुले आफ्नो उद्देश्य अनुसारका दीर्घकालीन र अल्पकालीन योजना तथा कार्यक्रमहरु तय गर्दछन् । आफूसँग उपलब्ध जनशक्ति स्रोत र साधन को समुचित उपयोग गर्दै ती योजना तथा कार्यहरु सम्पन्न गर्नका लागि प्रयत्नशील रहन्छन् ।

सरकारी र सामूदायिक संस्थाहरूको मुख्य उद्देश्य भनेको समूदायमा रहेका सम्पूर्ण प्रकारका बासिन्दाहरुलाई आवश्यक पर्ने सामूदायिक विकास, सुरक्षा, जनजीविकासँग सम्बन्धित प्रशासनिक कार्य संचालन, लगायतका कार्यहरु मार्फत सेवा पुर्याउनु रहेको हुन्छ । स्थानीय समूदायको आवश्यकता र औचित्यका आधारमा विकास निर्माणका कार्यहरु र सामूदायिक महत्वका विषयहरुमा सचेतना कार्यक्रम

संचालन गर्ने कार्य पनि यिनीहरूले नै गर्दछन् । जस्तै विभिन्न सहकारी र बैंकहरूले वित्तीय क्षेत्रमा, क्लव, समूह र गुठी समाजको सर्वाङ्गीण क्षेत्रमा काम गरिरहेको देख्न सकिन्छ । समग्रमा भन्नु पर्दा सामाजिक संस्थाहरूले संचालन गरेका उक्त कार्यक्रमहरूबाट समाज नै लाभान्वित हुन सक्दछ ।

अभ्यास

- १ सामाजिक संस्था भन्नाले तपाईं के भन्नुहुन्छ ?
- २ सामाजिक संस्थाको मुख्य उद्देश्य के रहन्छ ?
- ३ समाजको विकासमा सामाजिक संस्थाहरूले कस्तो भूमिका निर्वाह गर्दछन् ?
- ४ सामाजिक संस्थाको महत्वलाई कुनै ५ बुँदामा लेख्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

तपाईं बस्ने वडा वा नजिकैको वडामा रहेको सामाजिक काम गर्ने कुनै एउटा संस्थाको बारेमा परिचयात्मक लेख लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

समाप्त